

Diego Herrera, Bernat Albaigés i Mercè Garet

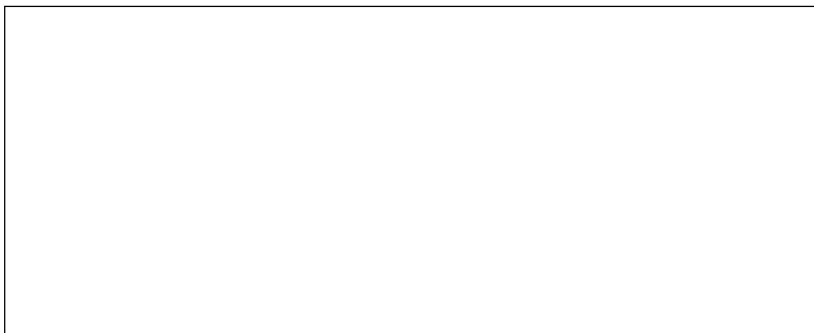
La immigració i el treball intercultural
a les entitats d'educació en el lleure
de Catalunya

Generalitat de Catalunya
Departament de la Presidència
Secretaria General de Joventut

Barcelona, 2003

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

L'estudi complet, editat per la Secretaria General de Joventut, es pot sol·licitar o consultar en el Centre de Documentació Juvenil d'aquesta Secretaria o a la seva pàgina web: <http://www.gencat.net/joventut>

© Generalitat de Catalunya
Departament de la Presidència
Secretaria General de Joventut

*1a edició: juny 2003
Tiratge: 3.500
Impressió: Papers, 99
D. L.: B-18215-2003
ISBN:*

ÍNDEX

1.	Introducció	5
2.	<i>La I Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)</i>	9
2.1.	Comentaris tècnics	9
2.2.	Presència d'infants i joves d'origen immigrant a les entitats	10
2.3.	Principals resultats	13
3.	Primeres conclusions sobre educació en el lleure i treball intercultural	37
3.1.	Associacionisme, lleure i diversitat sociocultural	37
3.2.	Moviments, entitats i treball intercultural	43
4.	Obrint perspectives	51
4.1.	Entitats d'educació en el lleure i treball intercultural	51
4.2.	El model intercultural	54
5.	Bibliografia	61
6.	Documentació facilitada pels moviments i les entitats	63

I. INTRODUCCIÓ

El lleure es pot interpretar com un espai de relació i socialització tant o més transcendent que l'escola mateixa, sobretot en el cas dels joves i els adolescents, però també en el dels infants¹, en la mesura que afavoreix la construcció i l'expressió de les identitats col·lectives —a través de l'apropiació d'espais específics, de la constitució de grups d'amics, de la participació en activitats (re)creatives, etcètera. La inserció social en una o altra estructura de relacions socials, la participació més o menys intensa en el consum d'oci i l'ús d'estètiques i llenguatges específics permet als infants i als joves definir públicament les seves preferències i apostes vitals.

Des d'un punt de vista científic, les conseqüències de les accions protagonitzades pels infants i els joves en l'espai del lleure —constituït d'endo i exogrups a l'entorn de la classe social, el sexe, el grup d'edat, l'adscripció etnicocultural, o qualsevol combinació d'aquests eixos de diferència/desigualtat social— tenen un interès polític molt especial. Amb això volem emfasitzar que l'espai de lleure també es caracteritza per l'activació de dinàmiques segregadores i/o discriminatòries, i no només per l'aproximació cultural o l'intercanvi d'experiències que aparentment es produeixen entre els col·lectius que en formen part. És més, l'espai d'educació en el lleure pot ser vist com un camp de joc en el qual es (re)produeixen les dinàmiques socials dominants i en el qual s'escenifiquen les relacions que informen de la qualitat dels intercanvis socials «de fora».

L'objectiu que orienta la redacció de les pàgines que segueixen a continuació està molt relacionat amb aquesta premissa. De fet, els resultats de la recerca sobre educació en el lleure i immigració que hem fet al llarg

---

¹ De la mateixa manera que a partir de la segona meitat del segle xx les administracions públiques i el mercat han contribuït a construir imatges i discursos específics sobre els joves i els adolescents —a través del disseny de polítiques socials, de la generació de mercaderies específiques, etcètera—, no és menys cert que en l'actualitat la infància ocupa cada vegada més un espai privilegiat en els debats polítics i acadèmics que informen la formulació de polítiques públiques —exemplificades, per exemple, en els plans d'infància municipals—, així com en les estratègies comercials adoptades pels mercats audiovisuals, de la roba, o de l'oci —creació de productes específics per als més petits—. Tot plegat no només fa que la infància comenci a ser vista com un període de la vida significatiu en si mateix, sinó també que contribueixi a transformar la qualitat dels materials simbòlics que omplen de contingut aquest període de la biografia i doten d'identitat els més petits, fins al punt d'apropar-los en alguns aspectes als usos i costums de la població jove i adolescent —Neil Postman parla, en aquest sentit, de la desaparició de la infantesa.

del curs 2001-2002² posen de manifest que la presència d'infants i joves d'origen immigrant a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya es diferencia *a)* pel fet que és relativament baixa en comparació a la dels seus homòlegs d'origen autòcton, *b)* perquè mostra densitats diferents d'acord amb el tipus de moviment i d'entitat —«assistencialista» vs. «universalista»—, i *c)* perquè provoca actuacions pedagògiques majoritàriament precàries i parcials.

Condicionades per un context social en el qual els moviments migratoris estan a l'ordre del dia, les entitats d'educació en el lleure haurien de ser més conscients que mai³ dels recursos i les limitacions que defineixen les possibilitats d'articular un treball intercultural veritablement crític⁴ (vegeu l'apartat 4.2 d'aquesta publicació). En efecte, a les entitats d'educació en el lleure hi té lloc una part de la inserció social dels infants i els joves d'origen immigrant en la interacció d'aquests amb l'equip d'educadors, amb els altres nois i noies, en les relacions que les seves famílies mantenen amb l'entitat, amb els seus responsables i amb les famílies d'infants i joves autòctons. Però també pot passar que les estructures organitzatives, les dinàmiques relacionals i els discursos sobre el lleure heretats per les entitats obliguin alguns col·lectius a reorganitzar —o fins i tot a «desorganitzar»— les seves identitats culturals per privilegiar els valors i les racionalitats assumides pels membres de la majoria social.

Per tot això, pensem que els moviments i les entitats d'educació en el lleure constitueixen un espai d'anàlisi privilegiat per comprendre *a)* la manera com s'està duent a terme la inserció socioeducativa dels infants i els joves d'origen immigrant en la societat d'acollida, i *b)* els termes en què es conceptualitza l'estructura de possibilitats oberta per l'emergència de noves identitats culturals en els espais socials.

² Vegeu l'apartat 2.1.

³ Encara més quan l'atenció vers les minories autòctones —concretament la gitana— s'està relegant a un segon pla per tota la preocupació que genera la presència de noves alteritats socioculturals.

⁴ Són moltes les definicions que tenim a l'abast d'*interculturalitat* o *educació intercultural*, especialment si parlem de les que reproduïxen alguns dels tòpics essencialitzadors de la «multiculturalitat». Per a una aproximació crítica als conceptes i els plantejaments teòrics utilitzats per donar compte i tractar la diversitat sociocultural a l'escola i el lleure, vegeu Alegre, M. A. i Herrera, D. (2000), o bé l'apartat 4.2 d'aquesta publicació. Per a una proposta pràctica de desenvolupament de l'educació intercultural a través d'activitats d'educació en el lleure, vegeu Essomba, M. A. (coord.) (2001) i Council of Europe (1995).

A continuació presentem d'una manera molt resumida algunes dades de la *Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)*, que il·lustren i justifiquen a través d'exemples aquest tipus de preocupacions.

2. LA I ENQUESTA SOBRE IMMIGRACIÓ I INTERCULTURALITAT A LES ENTITATS D'EDUCACIÓ EN EL LLEURE DE CATALUNYA (CURS 2001-2002)

2.1. Comentaris tècnics

La *I Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)* s'emmarca dins el Projecte Calidoscopi⁵ com a instrument de recollida d'informació sobre la presència d'infants i joves d'origen estranger⁶ en aquests espais de socialització i sobre la qualitat del treball intercultural que s'hi duu a terme actualment. La publicació dels resultats vol, d'una banda, posar a l'abast dels educadors i les educadores del temps lliure una sèrie de coneixements sobre la manera com es concreta la realitat migratòria en els nostres moviments i entitats, i de l'altra, aportar elements de reflexió útils per articular millor les actuacions en l'àmbit de l'educació intercultural.

La unitat d'anàlisi emprada en la nostra recerca ha estat l'entitat d'educació en el lleure. En aquest sentit, l'univers estadístic està format pel conjunt de les 674 entitats recollides en els registres i formularis del curs 2001-2002 dels nou moviments considerats aquí⁷ —val a dir que els moviments de referència aglutinen l'àmplia majoria de les entitats d'educació en el lleure que actuen a Catalunya.

---

⁵ Es tracta d'un programa desenvolupat conjuntament per la Secretaria General de Joventut de la Generalitat de Catalunya i la Fundació Jaume Bofill que té per objectiu promoure el treball intercultural en els moviments i les entitats d'educació en el lleure.

⁶ La condició d'«estrangeria» correspon a una situació jurídica i legal específica, mentre que la d'«immigrat» remet a un concepte sociològic més ampli: l'originada pel desplaçament territorial dels individus amb l'objectiu de millorar les seves condicions de vida. En aquest sentit, emprarem l'etiqueta *infants i joves d'origen estranger* per referir-nos a tots els fills i les filles de pares i/o mares de nacionalitat no espanyola, mentre que farem servir la d' *infants i joves d'origen immigrat* per emfasitzar la situació social i econòmica desfavorida que caracteritza la major part dels fills i filles de famílies estrangeres provinents de països empobrits. En termes estrictes, l'enquesta recull informació referent al volum i estructura de la població estrangera present a les entitats d'educació en el lleure. A efectes pràctics, però, farem servir l'adjectiu *immigrat*, ja que la major part dels usuaris estrangers enregistrats en aquestes entitats estan protagonitzant, directament o a través de les seves famílies, un procés d'immigració.

La mostra, constituïda per un total de 204 entitats, recull d'una manera representativa la diversitat associativa present. Per a la configuració de la mostra s'ha emprat la tècnica del mostreig aleatori estratificat sobre la base de tres variables: d'una banda, l'àmbit geogràfic⁸ on s'ubica l'entitat, segons la divisió territorial que aporta el Pla Territorial de Catalunya; de l'altra, la tipologia de moviment⁹ d'educació en el lleure al qual pertany l'entitat, i finalment, la relació que manté l'entitat amb el fet religiós¹⁰.

La recollida de dades s'ha fet a partir d'un qüestionari que consta de dues parts diferenciades: la primera recull les dades censals bàsiques de l'entitat i de l'estructura sociodemogràfica dels seus afiliats —territori, tipologia de moviment, i volum i distribució dels infants i els joves segons l'origen, el sexe i l'edat—, i la segona planteja preguntes obertes referents a la relació que estableixen les entitats amb l'educació intercultural —concepcions al voltant de la diversitat sociocultural, articulació concreta d'estratègies pedagògiques, ús de recursos i materials, etcètera.

2.2. Presència d'infants i joves d'origen immigrant a les entitats

Hi ha poques referències estadístiques actualitzades sobre els infants i els joves estrangers a Catalunya. Les fonts oficials amb dades més fiables són el padró de població i l'estadística de població. No obstant això, en el primer cas no hem pogut obtenir dades actualitzades per al conjunt de Catalunya, i en el segon cas les sèries més actualitzades disponibles a principis del 2002 fan referència a l'any 1996 i, per tant, són poc indicatives de la realitat sociomigratòria present.

Altres dades més actualitzades però menys rigoroses són les que fan referència a l'escolarització i a la residència. En el primer cas, el Departament d'Ensenyament disposa d'informació referida al nombre i la

⁷ Aquests moviments són: ESPLAC, Fundació Catalana de l'Esplai, Federació de Centres Juvenils Don Bosco, Coordinació Catalana de Colònies, Casals i Clubs d'Esplai, Minyons Escoltes i Guies Sant Jordi de Catalunya, Escoltes Catalans, MIJAC, Ganzaia i Secretariat de Joves La Salle.

⁸ La variable inclou les categories següents: àmbit metropolità, comarques centrals, comarques de Tarragona i l'Ebre, Ponent i comarques gironines.

⁹ La variable inclou les categories següents: entitat d'esplai i entitat escolta.

¹⁰ La variable inclou dues categories: entitat confessional i entitat laica.

procedència dels alumnes d'origen estranger matriculats en els centres escolars de Catalunya. Per al curs 2000-2001, el pes d'aquests alumnes sobre el total era d'un 2,8%¹¹. Aquest percentatge, però, infrarepresenta el volum real d'infants i joves d'origen estranger que viuen a Catalunya, ja que en algunes ocasions l'estadística oficial només considera com a tals els que han nascut fora de l'Estat espanyol, independentment de la seva nacionalitat¹².

Pel que fa a les dades sobre residència, el Ministeri de l'Interior ofereix algunes dades sobre els infants i els joves estrangers que viuen legalment a Catalunya. Per al 2000, el pes relatiu d'aquesta població entre 0 i 15 anys era d'un 3,5%. Aquest percentatge també infravalora el volum d'infants i joves d'origen immigrant, en la mesura que, a més de l'observació feta en el paràgraf anterior —lloc de naixement vs. nacionalitat—, només comptabilitza aquells individus als quals s'ha concedit un permís de residència. En aquesta recerca, l'origen estranger o immigrant tampoc no el determina la condició legal d'estrangeria dels infants i joves o la de les seves famílies.

Si les dades anteriors englobessin l'ampli conjunt d'infants i joves d'origen estranger/immigrant —nascuts o no en el territori espanyol, residents legals i irregulars, etcètera—, les xifres s'incrementarien significativament. D'acord amb aquest punt de vista, la *Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya* recull una presència relativa de fills i filles de famílies d'origen immigrant corresponent al 5,5% del total.

Convé contextualitzar adequadament aquest indicador tenint en compte l'elevat grau de dispersió estadística que amaga sota la seva cuirassa. La mostra de l'enquesta engloba un nombre reduït d'entitats que, en canvi, pel seu caràcter assistencialista concentren la major part dels fills i les filles de famílies d'origen immigrant. Concretament, ens referim als centres oberts adscrits als moviments d'educació en el lleure i a altres institucions d'acció social dirigides a l'atenció de col·lectius socialment desafavorits.

¹¹ Inclou els alumnes d'educació infantil, d'educació primària i d'educació secundària obligatòria.

¹² En aquest sentit, els infants i joves de nacionalitat estrangera nascuts a Catalunya podrien no comptabilitzar-se com a alumnes d'origen estranger. En la nostra recerca, l'origen estranger o immigrant no el determina exclusivament el lloc de naixement de l'individu (un país estranger), sinó també la seva nacionalitat (no espanyola).

Les dades de l'enquesta demostren que el 5,8% de les entitats d'educació en el lleure de Catalunya concentren el 52,5% dels infants d'origen immigrant. Si optem per prescindir en els nostres càlculs d'aquest conjunt distorsionador, el pes relatiu dels infants i els joves d'origen immigrant a les entitats disminueix fins a un 2,6%, xifra molt més propera a la realitat i que manifesta d'una manera més clara la política dels moviments d'educació en el lleure davant el fenomen migratori del nostre país. Des d'aquest punt de vista, podem afirmar que la presència d'infants i joves d'origen immigrant a la societat catalana no queda reflectida adequadament en termes numèrics en el si de les entitats.

D'altra banda, però, l'enquesta permet observar que en les entitats hi ha una ordenació d'òrgens molt similar a l'enregistrada a partir dels alumnes d'origen estranger matriculats en els centres d'ensenyament de Catalunya (educació infantil, primària i ESO). En termes generals, doncs, podem afirmar que la distribució d'òrgens a la societat catalana queda ben reflectida en el si de les entitats. Les principals diferències fan referència, en qualsevol cas, als infants i els joves d'origen magribí i asiàtic —fonamentalment xinès—, presents en menys proporció a les entitats, i als d'origen llatinoamericà, amb una presència proporcionalment més gran. Vegem-ho amb més deteniment a través de la Taula 1:

Taula 1. Distribució percentual dels infants i joves d'origen estranger als centres de formació i a les entitats, per origen

Origen	% d'alumnes als centres d'educació infantil, primària i ESO	% d'infants i joves a les entitats
Unió Europea	9,5	10,3
Resta d'Europa	5,3	4,0
Magrib	43,7	39,8
Resta d'Àfrica	5,6	7,4
Amèrica del Nord	0,7	1,3
Mèxic, Amèrica Central i del Sud	27,9	34,1
Àsia i Oceania	7,3	3,0
Total	100,0	100,0

Font: *Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)*

Nota: Els percentatges relatius a les entitats d'educació en el lleure estan calculats sobre el total de 674 infants i joves d'origen estranger inclosos en la mostra d'entitats.

2.3. Principals resultats

A continuació resumim els principals resultats de la *l'Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya*. Cada taula està acompanyada d'un quadre explicatiu amb comentaris descriptius que considerem bàsics per fer una interpretació correcta de les xifres que contenen. Amb aquestes explicacions no voldríem fixar pas una definició tancada de la situació social dels col·lectius d'origen immigrant que viuen a Catalunya, sinó només esbossar una primera composició de lloc del paper que ocupen dins l'espai institucionalitzat del lleure i de com aquest (re)conceptualitza la seva tasca socioeducativa.

Els aspectes analitzats a partir de l'explotació estadística de l'enquesta giren al voltant de *a)* l'estructura demogràfica de la població infantil i juvenil de les entitats, *b)* la presència relativa d'infants i joves d'origen estranger en aquests espais, *c)* la seva distribució interna segons el tipus de moviment i entitat, *d)* l'ordenació d'origens estrangers que s'actualitzen a les entitats, i *e)* les característiques del treball intercultural fet pels moviments i les entitats d'educació en el lleure.

a) Estructura de la població infantil i jove a les entitats d'educació en el lleure

Taula 2. Distribució percentual dels infants i joves per grup d'edat, segons sexe i origen

Origen	Sexe	Grup d'edat				Total	Total (Valors absoluts)
		Menys de 6 anys	Entre 6 i 11 anys	Entre 12 i 16 anys	Majors de 16 anys		
Infants i joves d'origen autòcton	Homes	4,7	52,5	33,7	9,2	100,0	5.778
	Dones	4,1	52,4	34,1	9,4	100,0	5.836
	Total	4,4	52,5	33,9	9,3	100,0	11.614
Infants i joves d'origen estranger	Homes	9,8	60,2	27,2	2,8	100,0	389
	Dones	7,7	56,5	29,5	6,3	100,0	285
	Total	8,9	58,6	28,2	4,3	100,0	674
Total	Homes	5,0	53,0	33,3	8,8	100,0	6.167
	Dones	4,3	52,6	33,9	9,2	100,0	6.121
	Total	4,6	52,8	33,6	9,0	100,0	12.288

Font: *l'Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)*

DIMENSÍO

Grup d'edat dels infants i joves segons el sexe i l'origen

IDEES BÀSIQUES

- L'estructura d'edats dels infants i joves d'origen estranger presents a les entitats d'educació en el lleure segueix una tendència molt similar a la descrita en el cas dels d'origen autòcton. Aquesta variable arriba als valors màxims en els intervals d'edat 6-12 i 12-16 anys, respectivament; tanmateix, les xifres posen de manifest l'existència de variacions significatives segons l'origen autòcton o estranger dels infants i els joves, que podrien estar assenyalant diferències entre les estratègies socioeducatives i les trajectòries d'inserció a la vida adulta d'uns i altres. Així, mentre que el 9,3% dels infants i joves d'origen autòcton de les entitats té més de 16 anys, aquesta xifra es redueix 5 punts percentuals en el cas dels d'origen estranger.
- L'encreuament de l'edat amb el sexe només informa de desigualtats en el cas dels infants i joves d'origen no autòcton, probablement per les influències que exerceixen les adscripcions de gènere sobre les trajectòries biogràfiques de les persones. En aquest sentit, les xifres posen de manifest que les noies d'origen estranger de més de 16 anys tenen un pes relatiu superior al dels seus homòlegs masculins (6,3 vs. 2,8%).

Taula 3. Distribució percentual dels infants i els joves per sexe, segons origen i grup d'edat

Origen	Sexe	Grup d'edat				Total
		Menys de 6 anys	Entre 6 i 11 anys	Entre 12 i 16 anys	Majors de 16 anys	
Infants i joves d'origen autòcton	Homes	52,8	49,8	49,4	49,2	49,8
	Dones	47,2	50,2	50,6	50,8	50,2
	Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Total*	509	6.094	3.934	1.077	11.614
Infants i joves d'origen estranger	Homes	63,3	59,2	55,8	37,9	57,7
	Dones	36,7	40,8	44,2	62,1	42,3
	Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Total*	60	395	190	29	674
Total	Homes	54,0	50,4	49,7	48,9	50,2
	Dones	46,0	49,6	50,3	51,1	49,8
	Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	Total*	569	6.489	4.124	1.106	12.288

* Valors absoluts

Font: *l'Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)*

DIMENSÍO

Sexe dels infants i joves segons l'origen i el grup d'edat

IDEES BÀSIQUES

- La distribució dels infants i els joves segons el sexe conté uns valors menys equitatius en el cas de la població d'origen estranger que en el cas de la població d'origen autòcton. Així, entre aquests, els homes i les dones es fan presents a les entitats d'educació en el lleure en unes proporcions similars (49,8% vs. 50,2%), mentre que entre els primers hi ha una distribució desigual a favor dels homes de 15 punts percentuals (57,7% vs. 42,3%).
- Aquesta tendència és especialment significativa en els valors extrems de l'interval d'edat considerat —«Menys de 6 anys» i «Més de 16 anys»—: el 63,3% de la població d'origen estranger de menys de 6 anys present a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya són nois, mentre que el 62,1% de la població d'origen estranger de més de 16 anys són noies.

b) Presència relativa d'infants i joves d'origen estranger a les entitats d'educació en el lleure

Taula 4. Percentatge d'infants i joves d'origen estranger, per sexe i grup d'edat, en relació al total

Sexe	Menys de 6 anys	Entre 6 i 11 anys	Entre 12 i 16 anys	Majors de 16 anys	Total
Homes	12,4	7,2	5,2	2,0	6,3
Dones	8,4	5,0	4,1	3,2	4,7
Total	10,5	6,1	4,6	2,6	5,5
Total (valors absoluts)	60	395	190	29	674

Font: Elaboració pròpia a partir de la *1 Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)*

DIMENSÍO

Sexe i grup d'edat en relació al total. Infants i joves d'origen estranger

IDEES BÀSIQUES

- El 5,5% dels infants i joves presents a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya són d'origen estranger. Aquest percentatge s'incrementa en els grups corresponents a les edats més baixes, fins al punt de doblar el valor relatiu en la categoria «Menys de 6 anys» (10,5%).
- Els nois i joves d'origen estranger tenen un pes relatiu més gran que les seves homòlogues femenines en els diferents intervals d'edat, a excepció del que inclou la població de més de 16 anys. Aquesta distribució podria estar relacionada amb l'existència de processos de socialització diferents segons el sexe dels individus, fet especialment significatiu entre alguns col·lectius d'origen estranger.

c) Distribució d'infants i joves d'origen estranger a les entitats d'educació en el lleure

Taula 5. Distribució percentual d'entitats i d'infants i joves d'origen estranger, segons la presència a les entitats

	Presència d'infants i joves d'origen estranger	Infants i joves Entitats d'origen estranger
Sense presència	43,2	0,0
Presència d'1 a 4	39,2	23,7
Presència superior a 4	17,6	76,3
Total	100,0	100,0
Total (valors absoluts)	204	674

Font: *l'Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)*

DIMENSIÓ

Entitats, infants i joves d'origen estranger segons la presència a les entitats

IDEES BÀSIQUES

— En el 43,2% de les entitats d'educació en el lleure de Catalunya no hi ha infants o joves d'origen estranger. En canvi, el 17,6% de les entitats té una presència absoluta d'infants i joves d'origen estranger superior a 4, i aglutina el 76,3% del total de fills i filles de famílies estrangeres presents en els moviments d'educació en el lleure. En aquest sentit, la major part de les entitats té una presència d'infants i joves d'origen estranger nul·la o molt reduïda, mentre que una part relativament petita de les entitats aglutina la major part dels infants i els joves d'origen estranger presents en aquests espais de socialització.

d) Distribució d'origens estrangers a les entitats d'educació en el lleure

Taula 6. Distribució percentual d'infants i joves per origen¹³, segons sexe i grup d'edat

Sexe	EUROPA	EUROPA Central i Oriental	Unió Europea-15	i resta de països europeus	AMÈRICA	EUA i Canadà	Mèxic i Amèrica Central	Amèrica del Sud	ÀFRICA	Magrib-Àfrica del Nord	Àfrica subsahariana	i resta d'Àfrica	ASIA	OCEANIA	No consta	NS/NC	TOTAL	TOTAL (valors absoluts)
Homes	12,6	2,6	10,0	36,0	0,0	7,2	28,8	47,3	39,6	7,7	2,6	0,0	1,5	100,0	389			
Dones	16,1	5,3	10,9	33,7	0,4	4,2	29,1	45,6	38,9	6,7	3,5	0,0	1,1	100,0	285			
Grup d'edat																		
Menys de 6 anys	6,7	3,3	3,3	36,7	0,0	5,0	31,7	53,3	41,7	11,7	3,3	0,0	0,0	100,0	60			
Entre 6 i 11 anys	9,9	3,3	6,6	38,7	0,0	6,3	32,4	47,8	39,0	8,9	2,3	0,0	1,3	100,0	395			
Entre 12 i 16 anys	17,4	3,7	13,7	28,9	0,5	4,7	23,7	47,4	43,7	3,7	4,2	0,0	2,1	100,0	190			
Més de 16 anys	65,5	10,3	55,2	20,7	0,0	10,3	10,3	10,3	10,3	0,0	3,4	0,0	0,0	100,0	29			
Total	14,1	3,7	10,4	35,0	0,1	5,9	28,9	46,6	39,3	7,3	3,0	0,0	1,3	100,0	674			

Font: / Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)

DIMENSIÓ

Àrea d'origen segons el sexe i el grup d'edat. Infants i joves d'origen estranger

IDEES BÀSIQUES

- L'origen estranger més freqüent a les entitats d'educació en el lleure és el Magrib-Àfrica del Nord, amb un 39,3% dels infants i joves d'origen estranger, seguit per l'Amèrica del Sud i els països rics d'Europa, que representen respectivament el 28,9 i el 10,4% d'aquests infants i joves.
- Aquestes xifres posen de manifest, igualment, la presència marginal dels infants i joves d'origen asiàtic (3%), fet que podria estar relacionat amb la distribució general d'orígens de la població infantil i juvenil estrangera que viu a Catalunya, però també amb la concreció d'estratègies d'inserció social específiques per part d'aquest col·lectiu minoritari.
- Pel que fa a la distribució dels infants i els joves segons l'edat i l'àrea d'origen, destaca l'existència de dues tendències diferenciades segons si parlem d'orígens «rics» o «pobres». Sembla que les xifres assenyalen que els infants originaris dels països africans o llatinoamericans abandonen les entitats d'educació en el lleure a una edat més primerenca i/o hi accedeixen amb menys freqüència en les edats superiors que en el cas dels d'origen europeu. Aquest fet no s'explica tant per la distribució general d'edats dels infants i joves d'origen estranger a Catalunya com per l'existència de projectes vitals diferenciats relacionats amb la condició d'«estranger» i/o «immigrat».
- En aquest sentit, podem destacar que el 53,3% dels infants d'origen estranger de menys de 6 anys presents a les entitats són originaris del continent africà i que només el 3,3% són de l'Europa rica, mentre que les xifres corresponents als infants de més de 16 anys s'inverteixen: els infants originaris del continent africà passen a representar el 10,3% del total, mentre que els seus homòlegs europeus assoleixen una xifra superior al 50%.

¹³ Les categories emprades en aquesta variable no responen a criteris antropològics d'ordenació de la pluralitat sociocultural que aporten els orígens presents a les entitats. Sense tractar-se tampoc d'una taxonomia excessivament reduccionista (com la que es basa en criteris estrictament geogràfics —els «continents», (mal) emprats per les estadístiques oficials), reconeixem la diversitat interior que en termes socials, econòmics i culturals indouen les categories utilitzades en la nostra recerca (per exemple, «Àfrica subsahariana i resta d'Àfrica»).

Taula 7. Distribució percentual d'infants i joves per sexe i grup d'edat, segons origen

Sexe	EUROPA	AMÉRICA	ÀFRICA	Àfrica subsahariana i resta d'Àfrica	ÀSIA	OCEANIA	No consta	NS/NC	TOTAL						
Homes	51,6	40,0	55,7	59,3	0,0	70,0	57,4	58,6	58,1	61,2	50,0	-	-	66,7	57,7
Dones	48,4	60,0	44,3	40,7	100,0	30,0	42,6	41,4	41,9	38,8	50,0	-	-	33,3	42,3
Grup d'edat															
Menys de 6 anys	4,2	8,0	2,9	9,3	0,0	7,5	9,7	10,2	9,4	14,3	10,0	-	-	0,0	8,9
Entre 6 i 11 anys	41,1	52,0	37,1	64,8	0,0	62,5	65,6	60,2	58,1	71,4	45,0	-	-	55,6	58,6
Entre 12 i 16 anys	34,7	28,0	37,1	23,3	100,0	22,5	23,1	28,7	31,3	14,3	40,0	-	-	44,4	28,2
Més de 16 anys	20,0	12,0	22,9	2,5	0,0	7,5	1,5	1,0	1,1	0,0	5,0	-	-	0,0	4,3
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-	100,0	100,0
Total (valors absoluts)	95	25	70	236	1	40	195	314	265	49	20	-	-	9	674

Font: l'Enquesta sobre Immigració i Interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001 -2002)

DIMENSIÓ

Sexe i grup d'edat segons l'origen. Infants i joves d'origen estranger

IDEES BÀSIQUES

- En termes generals, hi ha una sobrerrepresentació del sexe masculí entre els infants i els joves d'origen estranger presents a les entitats d'educació en el lleure: el 57,7% són homes i només un 42,3% són dones. Aquesta tendència es concreta amb més o menys intensitat segons l'àrea d'origen de referència. Així, en el cas dels infants i els joves procedents dels països rics d'Europa, la diferència és més petita (55,7 vs. 44,3%), i s'incrementa en la resta d'origens, especialment en el cas de Mèxic i l'Amèrica Central (70 vs. 30%), l'Àfrica subsahariana i la resta d'Àfrica (61,2 vs. 38,8%), i el Magrib-Àfrica del Nord (58,1 vs. 41,9%).
- L'excepció a la regla sembla que la confirmen els infants i joves originaris de l'Europa Central i Oriental, però la causa explicativa d'aquest fenomen podria estar relacionada amb qüestions tècniques —dimensions de la mostra— més que no pas amb les estratègies socioeducatives de les famílies originàries d'aquesta àrea.
- D'altra banda, convé destacar que els infants i joves procedents d'Amèrica i l'Àfrica presents a les entitats es troben majoritàriament agrupats a les edats inferiors, mentre que la distribució d'edats en el cas dels que són originaris dels països de l'Europa occidental és bastant més homogènia. Aquestes dades confirmen novament el que s'ha comentat en el quadre anterior sobre l'ordenació per edats dels infants i joves segons l'eix país ric-país pobre, és a dir, la influència dels projectes migratoris sobre la presència dels fills de les famílies a les entitats.

Taula 8. Distribució percentual per país d'origen dels infants i joves d'origen estranger

Orígens	Infants i joves d'origen estranger
Marroc	35,7
Equador	9,4
Perú	7,1
França	4,5
Colòmbia	4,2
Algèria	3,4
Argentina	3,3
República Dominicana	3,0
Gàmbia	2,7
Senegal	2,5
Alemanya	2,1
Bolívia	1,9
Rússia	1,6
Cuba	1,3
Guinea	1,3
Regne Unit	1,2
Mèxic	1,2
Xina	1,0
Veneçuela	1,0
Altres	11,5
Total	100,0

Font: *Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)*

DIMENSÍO

País d'origen

IDEES BÀSIQUES

- El rànquing actual de persones d'origen estranger a les entitats d'educació en el lleure l'encapçala el Marroc (35,7%) seguit, molt per sota, per Equador (9,4%), Perú (7,1%), França (4,5%), Colòmbia (4,2%) i Algèria (3,4%). Aquesta distribució segueix una ordenació d'orígens molt similar a la de l'àmbit demogràfic general i les escoles.
- Els quatre països africans d'origen més presents entre els infants i joves de les entitats són el Marroc, Algèria, Gàmbia i el Senegal.
- Els quatre països llatinoamericans d'origen més freqüents a les entitats són l'Equador, el Perú, Colòmbia i l'Argentina.
- Les primeres del rànquing són França, Alemanya i el Regne Unit.

e) *Característiques del treball intercultural*

Taula 9. Entitats que fan alguna activitat d'educació intercultural, segons les característiques de l'entitat. Distribució percentual¹⁴

Característiques de l'entitat	SÍ	NO	NS/NC	Total	Total
					(valors absoluts)
Sense presència d'infants/joves d'origen estranger	59,8	34,1	6,1	100,0	88
Presència d'1 a 4	71,6	24,3	4,1	100,0	80
Presència superior a 4	72,7	24,2	3,0	100,0	36
De moviment escolta	69,1	26,8	4,1	100,0	105
De moviment d'esplai	64,1	30,4	5,4	100,0	99
Confessional	68,1	27,8	4,2	100,0	155
Laica	62,2	31,1	6,7	100,0	49
Total	66,7	28,6	4,8	100,0	204

Font: *l'Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)*

DIMENSIÓ

Realització d'activitats d'educació intercultural

IDEES BÀSIQUES

- Una àmplia majoria d'entitats d'educació en el lleure assegura que dur a terme algun tipus d'activitat intercultural (66,7%). Tot i així, una de cada tres entitats no fa activitats d'educació intercultural.
- Hi ha diferències entre les activitats interculturals de les entitats en funció de la presència numèrica d'infants i joves d'origen estranger entre els seus membres. Les que no tenen aquest tipus d'infants i joves fan menys activitats d'educació intercultural que les que sí que en tenen.
- Les entitats amb infants d'origen estranger no presenten diferències significatives a l'hora de fer activitats interculturals. El factor determinant no és tant el nombre d'infants d'origen estranger que hi hagi —superior o inferior/igual a 4— com el fet que hi siguin.
- Les entitats escoltes, en comparació a les d'esplai, i les confessionals, en relació a les laiques, desenvolupen més activitats d'educació intercultural.

¹⁴ El qüestionari de l'enquesta no inclou en cap moment una definició d'*educació intercultural*. El seu objectiu no és esbrinar quantes entitats desenvolupen activitats de lleure segons una modalitat concreta d'interculturalitat, sinó més aviat obtenir una mesura aproximada de l'atenció que mereix la diversitat sociocultural en la feina quotidiana de les entitats d'educació en el lleure. En l'apartat final d'aquesta publicació (4.2.) s'ofereix una explicació del que anomenem *interculturalitati interculturalitat crítica*, i ens posicionem a favor dels canvis qualitatius que planteja la segona opció davant la diversitat sociocultural.

Taula 10. Tipus d'activitats d'educació intercultural desenvolupades a les entitats. Distribució percentual (exclosos els NS/NC)

Tipus d'activitats ¹⁵	Total
Activitats <i>aïllades/puntuals</i>	90,4
Activitats <i>integrades transversalment</i> en el projecte educatiu	9,6
Total	100,0
Total (valor absolut)	125

Font: *Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)*
 Nota: Els percentatges estan calculats a partir del total d'entitats que manifesten que han desenvolupat algun tipus d'activitat d'educació intercultural —Taula 9— i han respost aquesta pregunta —exclosos els NS/NC.

DIMENSÍO

Integració del treball intercultural en les activitats d'educació en el lleure

IDEES BÀSIQUES

- Com hem vist en la taula anterior, la major part de les entitats d'educació en el lleure de Catalunya inclou dins la programació algun tipus d'activitat d'educació intercultural, però aquestes activitats són en un 90,4% dels casos de tipus puntual i sense continuïtat en el temps —tallers de dansa, tallers de gastronomia «ètnica», jornades «multiculturals», etcètera.
- Les entitats manifesten un gran desconeixement sobre com integrar transversalment l'educació intercultural en el seu projecte educatiu.
- No s'han observat diferències significatives pel que fa al tipus d'activitats interculturals que fan les entitats —puntual vs. transversal— d'acord amb el volum d'infants i joves d'origen estranger o amb la tipologia dels moviments als quals s'adscriuen.

¹⁵ Les categories emprades en les taules 10-17 s'han elaborat a partir de les respostes donades pels responsables de les entitats a les preguntes obertes plantejades en el qüestionari de l'enquesta. És per això que en ocasions poden aparèixer categories o explicacions poc encertades des d'un punt de vista estrictament científic, però que, en canvi, reproduïxen l'imaginari dels educadors i educadores de les entitats d'educació en el lleure al voltant del fenomen migratori i el seu posicionament polític davant la diversitat sociocultural.

Taula 11. Entitats que fan alguna actuació específica per a l'acollida¹⁶ dels fills

Característiques de l'entitat	SÍ	NO	NS/NC	Total	Total (valors absoluts)
Sense presència d'infants/ joves d'origen estranger	12,2	81,7	6,1	100,0	88
Presència d'1 a 4	14,9	81,1	4,1	100,0	80
Presència superior a 4	48,5	48,5	3,0	100,0	36
De moviment escolta	19,6	76,3	4,1	100,0	105
De moviment d'esplai	19,6	75,0	5,4	100,0	99
Confessional	18,1	77,8	4,2	100,0	155
Laica	24,4	68,9	6,7	100,0	49
Total	19,6	75,7	4,8	100,0	204

Font: *l'Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)*

DIMENSIÓ

Actuacions d'acollida dels fills/es de famílies d'origen estranger

IDEES BÀSIQUES

- Un 75,7% de les entitats no fa actuacions específiques per acollir els infants i joves d'origen estranger.
- Les actuacions d'acollida són més comunes entre les entitats que tenen una presència més nombrosa de fills/es de famílies estrangeres. Un 48,5% de les entitats amb més de quatre usuaris d'origen estranger afirma que duu a terme actuacions específiques d'acollida. En canvi, quan la presència d'infants i joves d'origen estranger és reduïda o inexistent, les entitats difícilment desenvolupen aquest tipus d'actuacions —només un 13% afirma que en fa.
- Segons els resultats estadístics, les entitats confessionals, en comparació amb les laiques, desenvolupen menys actuacions específiques d'acollida.
- En aquest mateix sentit, no hi ha diferències significatives entre les entitats de moviments escoltes i les de moviments d'esplais.

¹⁶ El qüestionari de l'enquesta tampoc no especifica una definició d'*acollida*. L'interès d'aquesta pregunta rau en el fet que permet saber la valoració que mereix l'esforç d'orquestrar mesures específiques per incorporar (nous) infants i joves d'origen estranger a l'entitat i per acompanyar-los en el procés d'acomodació socioeducativa, independentment de la concreció que acabi adoptant aquesta política.

Taula 12. Actuació principal de les entitats per a l'acollida dels fills i les filles de famílies d'origen estranger, segons la presència d'infants i joves d'origen estranger. Distribució percentual (exclusos els NS/NC)

Actuació principal	Total	Sense presència	Presència d'1 a 4	Presència superior a 4
Acompanyament de l'infant/jove en el procés d'acomodació socioeducativa amb el <i>suport dels educadors</i>	50,0	54,5	63,6	37,5
Acompanyament de l'infant/jove en el procés d'acomodació socioeducativa amb el <i>suport de professionals i d'entitats de i per a immigrants</i>	50,0	45,5	36,4	62,5
Total	100,0	100,0	100,0	100,0
Total (valors absoluts)	38	11	11	16

Font: *l'Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)*
 Nota: Els percentatges estan calculats a partir del total d'entitats que manifesten que desenvolupen algun tipus d'actuació d'acollida —Taula 11— i han respost aquesta pregunta —exclusos els NS/NC.

DIMENSÍO

Tipus d'actuació d'acollida dels fills/es de famílies d'origen estranger

IDEES BÀSIQUES

Les entitats que desenvolupen actuacions d'acollida recorren princi-palment i d'una manera similar a:

- 1. El suport de professionals —tècnics dels serveis socials, mediadors interculturals, educadors de carrer, etcètera— i d'entitats de i per a immigrants —representants de col·lectius immigrants, SOS Racisme, etcètera—, amb l'objectiu de *a)* promocionar l'accés dels infants i joves d'origen estranger a l'entitat, *b)* coordinar la relació de l'entitat amb les seves famílies, *c)* desenvolupar activitats d'educació intercultural, i *d)* atendre les necessitats específiques generades per la presència de grups minoritaris. Aquest tipus d'actuació és més freqüent entre les entitats amb una presència més nombrosa d'infants i joves d'origen estranger entre els seus associats. Això té a veure, d'una banda, amb el fet que el suport que s'ofereix deriva en un augment de l'accés d'infants i joves d'origen estranger a

l'entitat, i de l'altra, amb el fet que l'increment de presències minoritàries fa necessari un suport més gran. Des del nostre punt de vista, es fa del tot recomanable que les entitats articulin i intensifiquin estratègies de col·laboració amb els agents locals vinculats a la realitat migratòria per facilitar l'accés d'aquesta població als espais socioeducatius del lleure.

- 2. El seguiment i acompanyament intern del procés d'integració de l'infant a les estructures de l'entitat. En aquest cas, el treball de camp ens permet afirmar que en la majoria de les ocasions no s'acostumen a articular estratègies d'acollida proactives i ben estructurades, sinó que es tracta més aviat d'actuacions reactives improvisades davant l'emergència dels problemes plantejats per la presència de minories socioculturals en l'entitat.
- Malgrat que en algunes ocasions les entitats desenvolupen actuacions específiques (vegeu la Taula 11), no disposen d'un veritable pla d'acollida¹⁷.

¹⁷ Algunes de les entitats d'educació en el lleure que hem pogut conèixer conceben la incorporació dels infants i els joves «ètnicament diferents» en el seu si com una mena d'accident a resoldre per la via de l'aculturació, sense considerar prou les possibilitats o, fins i tot, la conveniència de modificar els paràmetres del model cultural hegemònic —qualitat de les relacions socials, interpretació de la naturalesa de l'entorn, ordenació de prioritats, etcètera—. Igualment, convé matisar que els criteris de gestió de la diferència cultural actualitzats des d'aquesta pràctica es redueixen bàsicament a dos: l'acomodació i la compensació. El primer s'ha acabat traduint en la incorporació dels infants i els joves d'origen immigrant a les entitats d'educació en el lleure a través de la simple «recepció», enmig de la més estricta espontaneïtat i improvisació per part dels responsables d'aquests espais de socialització. El segon consisteix en la «instrucció» —ni que sigui invisible— d'aquests nois i joves d'acord amb les disposicions sancionades pel model cultural majoritari. Des d'aquest punt de vista, la intervenció socioeducativa deixa totalment de banda l'existència de realitats materials precàries —compensació de desigualtats d'ordre econòmic— i únicament se centra en les diferències culturals, que, suposadament, dificulten la integració social de les minories —compensació de «dèficits» culturals.

Taula 13. Motiu de les entitats per no fer actuacions específiques per a l'acollida dels fills i les filles de famílies d'origen estranger, segons la presència d'infants i joves d'origen estranger. Distribució percentual (exclusos els NS/NC)

Raó principal	Total	Sense presència	Presència d'1 a 4	Presència superior a 4
La «bona integració» dels infants d'origen immigrant no fa necessari endegar actuacions específiques	11,4	3,0	18,6	20,0
No es fan actuacions de discriminació positiva en l'acollida de cap col·lectiu específic	37,9	21,2	50,8	60,0
La no-presència d'infants d'origen immigrant no fa necessari desplegar actuacions d'acollida	28,6	43,9	16,9	6,7
No s'ha plantejat fer actuacions d'acollida per als infants d'origen immigrant	15,0	24,2	6,8	6,7
La manca de recursos no ha afavorit el desenvolupament d'actuacions d'acollida	3,6	1,5	5,1	6,7
La manca d'interès de la comunitat immigrada per l'educació en el lleure no afavoreix el desenvolupament d'actuacions d'acollida	3,6	6,1	1,7	0,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0
Total (valors absoluts)	140	66	59	15

Font: *l'Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)*

Nota: Els percentatges estan calculats a partir del total d'entitats que manifesten que no desenvolupen cap tipus d'actuació d'acollida —Taula 11— i han respost aquesta pregunta —exclusos els NS/NC.

DIMENSIÓ

La no-realització d'actuacions d'acollida dels fills/es de famílies d'origen estranger

IDEES BÀSIQUES

Les entitats que no fan actuacions específiques d'acollida (un 75,7% —vegeu la Taula 11) adueixen les raons següents:

- La voluntat de no practicar discriminacions positives (37,9%). L'entitat, en aquest sentit, està oberta a qualsevol infant que en vulgui formar part, el qual, un cop a dins, obtindrà la mateixa atenció que la resta dels seus companys. Aquesta raó és molt més prevalent entre les entitats que tenen més presència d'infants d'origen estranger.

- L'absència d'infants i joves d'origen immigrant dins l'entitat, que faria prescindible el desenvolupament d'actuacions específiques d'acollida (28,6%). Aquesta raó és la principal entre les entitats que no tenen infants d'origen estranger entre els seus membres. La manca d'estratègies d'acollida podria explicar precisament l'homogeneïtat sociocultural que diferencia els seus associats.
- El fet que mai no s'hagi plantejat la realització d'actuacions d'acollida (15,0%). Aquesta raó és especialment prevalent entre les entitats que no tenen infants d'origen estranger. Novament, el no-plantejament de l'acollida podria explicar la manca de fills/es de famílies immigrades entre els seus afiliats.
- Una integració «reeixida» dels infants i joves minoritaris presents a l'entitat, la qual cosa no faria necessari el desplegament d'actuacions específiques d'acollida (11,4%). Aquesta raó és més important entre les entitats que tenen més presència d'infants d'origen estranger, possiblement per l'efecte protector que s'atribueix a la presència d'homòlegs en l'espai d'interacció.
- Una suposada manca d'interès per part de la comunitat immigrada envers l'educació en el lleure, fet que dificultaria l'articulació d'actuacions d'acollida (3,6%). Aquest és un argument utilitzat amb més freqüència per les entitats que no tenen infants o joves d'origen estranger (6,1%) que per les que en tenen més (0,0%). La raó d'aquesta diferència podria estar relacionada amb la qualitat del coneixement que unes i altres entitats tenen respecte a les famílies d'origen immigrant.
- Una manca de recursos adequats, situació que frenaria el desenvolupament d'actuacions d'acollida (3,6%). Aquesta raó és més prevalent entre les entitats que tenen presència d'infants d'origen estranger i que, per tant, pateixen amb més intensitat els efectes de la precarietat que envolta els recursos i les infraestructures d'aquests espais de socialització.

Taula 14. Motius de les entitats per no beneficiar-se del suport dels moviments en matèria d'educació intercultural, segons la presència d'infants i joves d'origen estranger. Percentatge (excloso els NS/NC)

Raó principal	Total	Sense presència	Presència d'1 a 4	Presència superior a 4
Es desconeixen els recursos socioeducatius existents	16,2	21,2	12,9	10,0
No hi ha recursos socioeducatius adequats de suport al treball intercultural	13,5	18,2	9,7	10,0
Hi ha recursos socioeducatius però no s'aprofiten correctament	35,1	27,3	41,9	40,0
No es necessiten recursos específics a causa de l'absència d'infants d'origen immigrant a l'entitat	21,6	27,3	16,1	20,0
Els moviments, les administracions, etcètera, no faciliten l'accés als recursos, però els educadors tampoc no s'esforcen per obtenir-los	13,5	6,1	19,4	20,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0
Total (valors absoluts)	74	33	31	10

Font: *1 Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)*

Nota: Els percentatges estan calculats a partir del total d'entitats que manifesten que no reben suport pedagògic del moviment d'educació en el lleure al qual pertanyen —excloso els NS/NC.

DIMENSIÓ

Causes del no-benefici del suport dels moviments en matèria intercultural

IDEES BÀSIQUES

Les entitats que consideren que no es beneficien del suport dels moviments en matèria intercultural ofereixen aquestes explicacions a la seva situació:

- Un 35,1% reconeix que hi ha recursos però no s'aprofiten correctament. Aquesta raó és més prevalent entre les entitats que tenen més presència d'infants i joves d'origen estranger. Aquestes són possiblement les entitats que tenen més coneixement dels recursos existents i una visió més crítica de l'ús que se'n fa.
- Un 21,6% de les entitats manifesta que la no-presència d'infants i joves d'origen immigrant no fa necessari l'ús de recursos socioeducatius específics. D'aquesta manera, es vincula el desenvolupament d'activitats interculturals a la presència d'infants d'origen estranger.
- Un 16,2% de les entitats afirma que no coneix els recursos existents per al desenvolupament d'un treball intercultural. Hi ha més desco-neixement entre les entitats amb menys presència d'infants d'origen estranger.
- Un 13,5% de les entitats manifesta que els recursos socioeducatius no es reben directament a través de les institucions —moviments i administracions—, sinó que, en qualsevol cas, són els educadors els que idealment s'haurien de mobilitzar per aconseguir els mitjans necessaris, fet que sembla que es produeix amb menys freqüència del que seria convenient. La mobilització més gran de recursos es dona entre les entitats amb més presència d'infants d'origen estranger.
- Finalment, un 13,5% de les entitats considera que no hi ha recursos socioeducatius adequats de suport al treball intercultural. Aquesta raó és més prevalent entre les entitats que no tenen infants d'origen estranger entre els seus integrants.
- En definitiva, entre les entitats amb menys presència d'infants d'origen estranger es percep un coneixement inferior dels recursos socioeducatius, més desinterès dels seus educadors per obtenir-ne, i menys consciència de la importància que ha adquirit en el context actual el desenvolupament d'estratègies d'educació intercultural.

Taula 15. Entitats amb problemes que dificulten el desenvolupament de l'educació intercultural, segons les característiques de l'entitat. Distribució percentual

Característiques de l'entitat	SÍ	NO	NS/NC	Total	Total
					(valors absoluts)
Sense presència d'infants/joves d'origen estranger	22,0	72,0	6,1	100,0	88
Presència d'l a 4	36,5	59,5	4,1	100,0	80
Presència superior a 4	48,5	48,5	3,0	100,0	36
Moviment escolta	33,0	62,9	4,1	100,0	105
Moviment d'esplai	31,5	63,0	5,4	100,0	99
Confessional	31,9	63,9	4,2	100,0	155
Laica	33,3	60,0	6,7	100,0	49
Total	32,3	63,0	4,8	100,0	204

Font: Elaboració pròpia a partir de la *1 Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)*

DIMENSÍO

Dificultats/conflictes en relació al treball intercultural

IDEES BÀSIQUES

- Un 63,0% de les entitats d'educació en el lleure no identifica dificultats específiques que afectin el seu treball intercultural. Aquesta dada s'ha de posar en relació amb el fet que el 28,6% de les entitats afirmen que no duen a terme cap activitat d'educació intercultural —vegeu la Taula 9—, independentment de la definició —més o menys estricta— donada a aquest concepte.
- Hi ha diferències significatives en relació a aquest aspecte segons la presència d'infants d'origen estranger a l'entitat: com més nombrosa és la presència, més difícil esdevé la incorporació de l'educació intercultural en el funcionament de l'entitat.
- D'altra banda, no hi ha variacions significatives segons la tipologia del moviment. En aquest sentit, la confessionalitat de l'entitat no esdevé un factor determinant del grau de conflictivitat que adquireixen les relacions interculturals.

Taula 16. Dificultat principal de les entitats per al desenvolupament de l'educació intercultural, segons la presència d'infants i joves d'origen estranger. Distribució percentual (excloso els NS/NC)

Dificultat principal	Total	Sense presència	Presència d'l a 4	Presència superior a 4
La irregularitat que caracteritza la participació dels infants d'origen immigrant en l'entitat	8,2	5,6	14,8	0,0
Els prejudicis dels infants de l'entitat respecte a les minories socioculturals	27,9	44,4	25,9	12,5
La relació amb les famílies d'origen immigrant	18,0	11,1	14,8	31,3
El desconeixement de la llengua vehicular dels infants d'origen immigrant	1,6	0,0	0,0	6,3
Les dificultats socioeconòmiques de les famílies dels infants i joves d'origen immigrant	11,5	0,0	14,8	18,8
El desinterès de les famílies d'origen immigrant per l'educació en el lleure	9,8	16,7	7,4	6,3
Les diferències culturals (religió, costums, menjar, etcètera) dels infants d'origen immigrant en relació als autòctons	16,4	16,7	14,8	18,8
La manca de conscienciació dels educadors	4,9	0,0	7,4	6,3
La manca de recursos formatius i de suport institucional	1,6	5,6	0,0	0,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0
Total (valors absoluts)	61	18	27	16

Font: *Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)*

Nota: Els percentatges estan calculats a partir del total d'entitats que manifesten que han experimentat algun tipus de dificultat o conflicte en relació al treball intercultural —Taula 15— i han respost aquesta pregunta.

DIMENSÍO

Tipologia de dificultats

IDEES BÀSIQUES

Les dificultats identificades per les entitats en relació al treball intercultural són les següents:

- Un 27,9% de les entitats considera que el principal problema són els prejudicis dels seus associats contra les minories d'origen immigrant. És interessant adonar-se com aquesta dificultat esdevé més significativa a mesura que disminueix la presència d'infants d'origen estranger a les entitats. Així es confirma la conveniència de no condicionar el desenvolupament de la interculturalitat a la presència d'infants i joves culturalment minoritaris.
- Un 18,0% de les entitats identifica com a principal entrebanc les dificultats amb les famílies d'origen immigrant. Aquest inconvenient preval més a mesura que augmenta la presència d'infants i joves d'origen estranger; possiblement pels efectes acumulatius que suposa l'increment de la diversitat sociocultural en un context de recursos limitats.
- Un 16,4% de les entitats remet a les diferències culturals per justificar els problemes i tensions interculturals, sense tenir prou en compte la naturalesa de les estructures dominants en l'entitat i en el context social més ampli.
- Un 11,5% de les entitats considera que les dificultats provenen fonamentalment de les desigualtats socioeconòmiques que afecten les famílies d'origen immigrant, que dificultarien l'acomodació dels seus fills i filles al funcionament ordinari de l'entitat. Com més nombrosos són els infants i joves d'origen estranger, més s'al·ludeix a aquest argument, cosa que podria indicar els efectes cognitius de la presència de minories d'origen immigrant sobre les interpretacions dels educadors i les educadores de les entitats.
- La resta d'entitats assenyalen com a dificultats principals un hipotètic desinterès de les famílies immigrades envers l'educació en el lleure (9,8%), la irregularitat amb què els infants d'origen estranger assisteixen a l'entitat (8,2%), l'escassa sensibilitat dels educadors (4,9%), la manca de recursos formatius i de suport institucional (1,6%) i, finalment, el desconeixement de la llengua vehicular dels infants d'origen immigrant (1,6%).

Taula 17. Motiu principal de la no-existència de dificultats en el desenvolupament de l'educació intercultural, segons la presència d'infants i joves d'origen estranger. Distribució percentual (exclosos els NS/NC)

Raó principal	Total	Sense presència	Presència d'l a 4	Presència superior a 4
La bona integració dels infants d'origen immigrant	38,9	3,6	70,0	92,3
La no-presència d'infants d'origen immigrant	46,3	74,5	20,0	7,7
La no-realització d'activitats interculturals	14,8	21,8	10,0	0,0
Total	100,0	100,0	100,0	100,0
Total (valors absoluts)	108	55	40	13

Font: *l'Enquesta sobre immigració i interculturalitat a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya (curs 2001-2002)*

Nota: Els percentatges estan calculats a partir del total d'entitats que manifesten que no han experimentat cap tipus de dificultat o conflicte en relació al treball intercultural —Taula 15— i han respost aquesta pregunta.

DIMENSÍO

Manca de dificultats en relació al treball intercultural

IDEES BÀSIQUES

Les entitats que no experimenten dificultats específiques en relació al treball intercultural consideren que les raons principals són les següents:

- La no-presència d'infants d'origen immigrant entre els seus associats (46,3%). Aquesta percepció informa del desconeixement que tenen alguns responsables d'entitats dels xocs socioculturals que planteja la presència de minories d'origen immigrant a la nostra societat més que no pas de la veritable naturalesa del conflicte intercultural dins i fora de les entitats —etnocentrisme, prejudicis, manca d'interès, etcètera.

- La bona integració dels infants d'origen immigrat a les estructures i el funcionament de l'entitat (38,9%). Aquesta raó guanya protagonisme a mesura que augmenta la presència d'infants d'origen immigrat a l'entitat, molt probablement per la interpretació que fan els responsables de les entitats de la presència d'homòlegs com a element de suport entre les minories socioculturals. Novament, l'argument podria estar assenyalant la miopia optimista d'alguns educadors davant els problemes que realment afecten el benestar dels infants i joves d'origen immigrat.
- La no-realització de cap tipus d'activitat intercultural (14,8%). Curiosament, des del nostre punt de vista la no-realització d'activitats interculturals s'hauria de constituir en si mateix com el primer problema per al desenvolupament de la perspectiva intercultural en les activitats socioeducatives de les entitats. Les xifres posen de manifest que aquesta raó adquireix més força a mesura que disminueix la presència d'infants d'origen immigrat a l'entitat.
- Moltes entitats associen la necessitat de desenvolupar activitats interculturals a la presència d'infants d'origen immigrat o a l'emergència de dificultats específiques relacionades amb aquesta presència.

3. PRIMERES CONCLUSIONS SOBRE EDUCACIÓ EN EL LLEURE I TREBALL INTERCULTURAL

Un cop presentats els resultats més rellevants de la nostra enquesta, pensem que és el moment adequat per reflexionar a l'entorn de la realitat sociocultural que condiciona l'estructura de possibilitats dels moviments i les entitats d'educació en el lleure en el moment de fer activitats de caràcter intercultural. Per a això, farem servir les dades obtingudes a través de l'enquesta i al llarg del nostre treball de camp. En primer lloc, problematitzarem d'una manera molt resumida les potencialitats que diferencien aquests espais de socialització d'altres en termes d'integració de la diversitat sociocultural (punt 3.1). Provarem de fer-ho contrastant aquestes potencialitats amb el conjunt d'«amenaces» que engloba la xarxa de relacions socials que contextualitza el funcionament real de les entitats. En segon lloc, mesurarem la relació potencialitats/amenaces de les entitats d'educació en el lleure d'acord amb el grau de complexitat sociocultural que caracteritza el seu entorn de referència i amb la intensitat amb què els infants i els joves d'origen immigrant es fan presents en les seves activitats¹⁸.

3.1. Associacionisme, lleure i diversitat sociocultural

D'uns anys ençà, el teixit social de les ciutats i pobles de Catalunya està experimentant una diversificació sociocultural creixent. El fenomen de la immigració és en bona mesura una causa explicativa d'aquesta tendència, ja que ha suposat i suposarà l'arribada de col·lectius originaris de zones i realitats culturals ben diverses amb l'esperança de consolidar en les millors condicions possibles els seus projectes socials, econòmics i familiars.

La realitat sociocultural esdevé a poc a poc més heterogènia i difícil de gestionar, alhora que s'obren noves oportunitats per construir una societat més rica, més plural i més conscient de si mateixa. En aquest context, un dels reptes a abordar d'una manera prioritària és el de la integració de la pluralitat sociocultural —minories i majories— en el nou

¹⁸ Les observacions d'aquest apartat provenen del treball de camp fet al llarg de la nostra recerca. Aquest treball engloba 204 enquestes a entitats, 30 entrevistes semidirigides —9 a responsables de moviments i 21 a educadors d'entitats—, i l'anàlisi de la documentació facilitada pels diferents moviments d'educació en el lleure (vegeu la bibliografia).

engranatge social. Aquest procés requereix, d'una banda, el reconeixement dels drets i els deures de les persones d'origen immigrant —igualtat d'oportunitats— i, de l'altra, la reformulació de les estratègies de negociació desplegadas en els espais de relació compartits —articulació de projectes socials compartits.

Des del nostre punt de vista, el món associatiu infantil i juvenil de l'educació en el lleure hauria de ser un àmbit d'actuació privilegiat en aquesta empresa, ja que, com a espai de socialització i participació ciutadana, disposa d'un potencial d'integració social molt important. Aquest potencial es basa en la capacitat que tenen les entitats per:

- Socialitzar els infants i els joves d'acord amb els valors democràtics. A diferència d'altres espais amb funcions merament recreatives, les entitats d'educació en el lleure acostumen a ser espais d'actuació pedagògica crítica amb capacitat per fer que els infants i els joves aprenguin a (inter)actuar basant-se en actituds de respecte i empatia.
- Construir projectes socials compartits, en els quals els infants i joves d'origen immigrant puguin participar activament i en igualtat de condicions amb els membres de les majories socials. Les entitats d'educació en el lleure fonamenten la seva actuació en models de participació horitzontals molt més que altres institucions socials —com l'escola— que tenen una organització interna més jeràrquica i una orientació fonamentalment instrumental. El protagonisme que els educadors atorguen a les iniciatives dels infants i els joves permet dissenyar activitats pedagògiques molt properes als seus interessos. Des del nostre punt de vista, tots aquests elements afavoreixen el treball en equip i l'aprenentatge mutu més enllà de les adscripcions etnicoculturals dels infants i els joves.
- Fomentar el canvi social. Les entitats d'educació en el lleure funcionen relativament al marge dels imperatius econòmics que structuren les relacions socials en els països occidentals¹⁹. Si bé els espais de consum

---

¹⁹ Això no significa, però, que el funcionament de les entitats es mantingui radicalment al marge de les lògiques del mercat. Al llarg de la recerca han estat diverses les veus que ens han expressat la seva preocupació davant la «crisi» dels moviments d'educació en el lleure. Segons aquest punt de vista, la progressiva mercantilització del lleure, que passaria a convertir-se en pur (neg)oci, s'està traduint en la pèrdua del protagonisme social assolit per les entitats d'educació en el lleure dins les estratègies educatives de les famílies.

d'oci infantil i juvenil estan ordenats basant-se en criteris de rendibilitat econòmica, les entitats d'educació en el lleure poden comprometre la seva actuació emprant criteris d'equitat social —des de la crítica discursiva i la defensa activa dels drets dels col·lectius desfavorits—, o bé assumint com a propis «interessos marginals» —com per exemple els representats per l'educació intercultural²⁰.

Tanmateix, potencialitats per al desenvolupament d'un treball intercultural es poden veure afectades per la confluència més o menys sinèrgica d'alguns fenòmens o «amenaces», entre les quals destaquem:

- La presència relativament baixa d'infants i joves d'origen immigrant a les entitats, sigui perquè no viuen en l'entorn social immediat —barri o municipi—, sigui per la incapacitat dels moviments i les entitats d'oferir un projecte educatiu igualment atractiu per a ells i les seves famílies.
- La reproducció d'inèrcies en el funcionament quotidià de les entitats. Els moviments i les entitats no sempre aconsegueixen adaptar-se amb èxit als envits que planteja el nou escenari sociocultural. Si l'objectiu primordial continua sent integrar la diversitat sociocultural dins un pla d'igualtat, s'ha de fer un esforç addicional per adaptar les activitats i els serveis d'aquests espais a les característiques i les expectatives de les famílies d'origen immigrant²¹. En realitat, no es tracta tant d'educar més els infants i els joves que ja hi són presents, o d'assumir noves funcions delegades per les famílies —com s'ha arribat a afirmar en diverses ocasions al llarg del nostre treball de camp—, sinó més aviat d'arribar a més col·lectius democratitzant les estructures a través de l'orquestració de models educatius comprensius²².

²⁰ Cal no confondre el treball i les accions interculturals amb el tractament superflu i lucratiu que moltes iniciatives privades fan de la pluralitat sociocultural, folkloritzant-la i mercantilitzant-la. Les primeres produeixen sobretot rendiment social; les segones, rendiment econòmic.

²¹ No fem referència als infants i joves d'altres minories socioculturals com la gitana perquè la seva realitat socioeducativa no ha format part de l'objecte d'estudi de la nostra recerca. Les particularitats històriques i socials de la seva condició quant a minoria autòctona, així com la diversitat interna del col·lectiu en si, són prou complexes per merèixer un espai de reflexió específic.

²² Podria semblar poc prudent defensar el desenvolupament de models pedagògics comprensius enmig d'una etapa política caracteritzada precisament per tot el contrari. En qualsevol cas, els eixos que estructuren el debat a l'entorn de la qualitat i l'equitat del sistema educatiu no són directament traslladables al terreny de l'educació en el lleure, on ni els objectius pedagògics ni el currículum de continguts no estan —ni que sigui parcialment— definits pels requisits del món de la producció.

- Un model etnocèntric d'educació en el lleure. En no poques ocasions la feina feta a les entitats d'educació en el lleure s'alimenta dels referents culturals apropiats pels models socials majoritaris, sense que això sigui necessàriament producte d'un posicionament polític conscient per part dels responsables dels moviments. En altres ocasions, la relació amb la diversitat cultural es produeix malauradament a través d'algunes concessions, com ara l'organització puntual d'activitats anomenades multiculturals que tendeixen a reproduir vells tòpics al voltant de les alteritats culturals —exotisme, subdesenvolupament, dèficit, etcètera.
- La desconfiança expressada pels agents socials —associacions d'immigrants i per a immigrants, centres d'ensenyament, administracions públiques, etcètera— en relació a la capacitat real dels moviments i les entitats d'educació en el lleure per gestionar els conflictes atribuïts a la diversitat sociocultural. I la seva contrapartida: la desconfiança dels responsables de les entitats davant la possibilitat que les famílies d'origen immigrant puguin elaborar un projecte socioeducatiu adequat per als seus fills i filles. El funcionament quotidià de les entitats d'educació en el lleure informa de les inèrcies institucionals i els prejudicis que obstaculitzen el treball en xarxa en el món de la intervenció social. Tanmateix, les responsabilitats no sempre es distribueixen objectivament i, a la llarga, això acaba perjudicant desproporcionadament la imatge pública dels moviments i les entitats.
- Algunes dificultats estructurals que afecten la qualitat intercultural del projecte educatiu de les entitats. Els equips d'educadors de les entitats d'educació en el lleure són molt poc estables i sovint, mentre hi són, no poden dedicar tot el temps que seria convenient a la planificació d'activitats pedagògiques. La precipitació amb què s'acaba abordant moltes vegades el disseny del projecte educatiu de les entitats no sempre permet concretar una estratègia educativa a llarg termini coherent amb les necessitats específiques derivades del fenomen de la immigració. Les respostes que s'ofereixen dins aquests paràmetres són, en tot cas, reactives, i pegen aïllades de l'espai i el temps.
- La manca de formació especialitzada. El desconeixement per part dels equips d'educadors de les metodologies i les tècniques que permeten incorporar la diversitat sociocultural a les activitats pedagògiques no ha afavorit el desenvolupament de l'educació intercultural en el dia a dia de les entitats. Val a dir, però, que actualment la major part de moviments està editant materials pedagògics i incloent formació específica sobre interculturalitat en els cursos que dirigeixen als futurs educadors i directores de les seves entitats.

- L'absència generalitzada de caps i educadors d'origen immigrant en agrupaments, casals i esplais, fet que també dificulta el desenvolupament de projectes autènticament interculturals en el si de les entitats i que, a més, no contribueix a incrementar la confiança de les famílies d'origen immigrant en aquests projectes d'iniciativa social. Aquesta absència és igualment indicativa de fins a quin punt no s'està aconseguint integrar els joves d'origen immigrant —molts d'ells nascuts aquí i en edat teòrica de ser educadors/directors— en els espais formals de participació ciutadana.
- L'individualisme i la tolerància acrítica, en la mesura que són actituds extensament assumides i susceptibles de contrarestar els efectes performatius del discurs i l'acció pedagògica crítica de les entitats d'educació en el lleure. L'acomodació dels individus a l'estructura de la desigualtat social porta les majories socials a imposar l'acceptació de la pluralitat i la coexistència de models identitaris o socioculturals diferents, però no pas a una convivència real sostinguda en el diàleg intercultural i la igualtat d'oportunitats.
- Un increment de l'oferta de serveis d'oci. Les entitats d'educació en el lleure s'enfronten en l'actualitat a un dels reptes possiblement més importants de la seva història: la mercantilització accelerada del temps lliure i l'enorme capacitat d'atracció que els nous espais de consum d'oci —centres comercials, parcs infantils, cibercafès, etcètera— estan exercint sobre una part molt important dels seus usuaris potencials. Les entitats d'educació en el lleure es veuen cada cop més abocades a competir amb un sector privat que ofereix als infants i els joves nous formats per establir relacions socials. L'esplai i el cau acaben esdevenint als ulls dels més petits una alternativa desfasada en la qual ja no és possible connectar amb els continguts i les vibracions que descobreixen en la resta de contextos vitals. Addicionalment, les famílies atribueixen valoracions equivocades a la tasca feta des dels moviments i les entitats d'educació en el lleure, confonent la seva finalitat política i pedagògica amb funcions d'entreteniment o custòdia.

Com es pot observar, hi ha no pocs indicadors que informen del volum d'inconvenients a què han de fer front els moviments i les entitats d'educació en el lleure de Catalunya a l'hora d'incorporar la perspectiva intercultural en el seu funcionament ordinari. Alguns d'aquests indicadors remetent a fenòmens que podríem qualificar d'endèmics si ens fixem en els continguts i les estructures d'aquestes iniciatives, poc rendibles des d'un punt de vista estrictament econòmic. Altres, en canvi, tenen a veure específicament amb les resistències —institucionals o no— per abordar amb deteniment i seriositat els reptes que planteja la presència d'infants, joves i famílies d'origen immigrant en el si de les entitats.

Mentrestant, hi ha diverses fonts d'informació que posen de manifest la situació de desigualtat social en què es troba bona part de les famílies d'origen immigrant, i com això afecta l'estructura de possibilitats dels seus fills i filles en àmbits tan diversos com l'escola, el lleure o la feina remunerada. L'escassetat de recursos econòmics, d'una banda, i el desconeixement de l'entorn sociocultural, de l'altra —costums, normes no escrites, prejudicis, coneixements donats per descomptat, etcètera—, són factors a tenir en compte si volem entendre les dificultats que afecten molts col·lectius minoritaris en el moment d'activar processos d'inserció social.

El fet és que, davant la desigualtat d'accés dels infants i els joves als moviments d'educació en el lleure, són poques les entitats que fan actuacions específiques dirigides a promoure una presència més elevada dels col·lectius minoritaris i/o d'origen immigrant. En la majoria d'ocasions, aquests infants i joves accedeixen a les entitats per casualitat, a partir de la seva xarxa social —amics o parents. En d'altres, són directament derivats des dels serveis socials, la Creu Roja o altres iniciatives de caire assistencialista.

Les dinàmiques psicosocials que entren en joc en les associacions o grups infantils i juvenils fan que l'accés al seu interior sigui més fàcil per a aquells individus que tenen afinitats socioculturals amb els que ja són dins, afinitats que han estat forjades a través de processos de socialització equiparables i en contextos socioeconòmics i culturals comuns que van institucionalitzant una manera compartida de veure, pensar i fer les coses. Aquest fet dificulta moltes vegades que les entitats d'educació en el lleure apareguin als ulls dels infants, els joves i les famílies d'origen immigrant com a espais oberts a tothom.

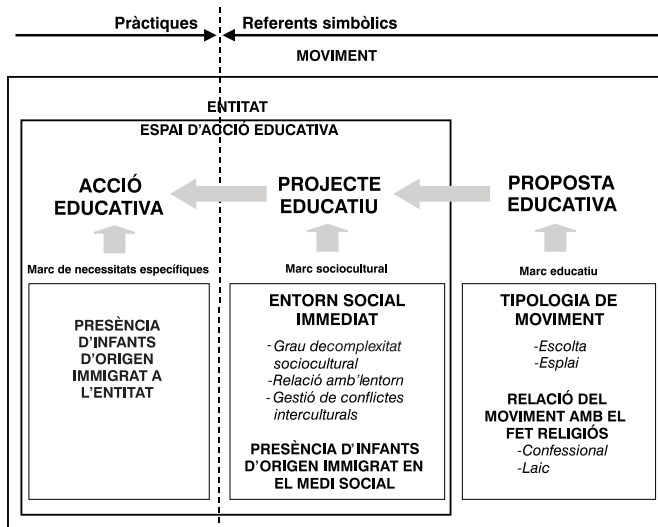
D'altra banda, també hem tingut ocasió de comprovar com les activitats de temps lliure ofertes per les entitats, la seva estructuració temporal i els seus continguts pedagògics no sempre s'acomoden a les expectatives socioeducatives de bona part de les famílies d'origen immigrant, ni tampoc a les seves necessitats més immediates. L'emergència del lleure i de la cultura de l'oci com un element essencial de la vida, així com la fragmentació i discontinuïtat dels temps vitals segons l'activitat que es desenvolupa, són en realitat una construcció moderna pròpia del que anomenem cultura occidental. Els pares i mares dels infants i joves d'origen immigrant poden no compartir la idea del lleure com a espai educatiu institucionalitzat i dirigit per adults, o bé poden desconèixer —i malinterpretar— la funció que té l'educació en el lleure en el creixement personal dels més joves. Aquest inconvenient esdevé especialment greu per la dificultat d'articular espais de diàleg entre els i les responsables de les entitats, d'una banda, i les famílies, de l'altra, i davant el fet que les campanyes oficials d'informació i sensibilització sobre l'educació en el lleure són pràcticament inexistents.

Finalment, no podem oblidar la intensitat amb què algunes entitats d'educació en el lleure practiquen les seves adscripcions ideològiques o identitàries, ja que sense aquest element no tindríem del tot dibuixat el camp de joc que explica l'actual presència d'infants i joves d'origen immigrant en els moviments associatius de lleure —molt més encara quan aquestes adscripcions culturals s'hi relacionen amb ubicacions socials «elevades». Aquest no és certament cap fenomen nou. En el seu moment, els moviments d'educació en el lleure tampoc no van saber atreure suficientment la immigració originària de la resta de l'Estat.

3.2. Moviments, entitats i treball intercultural

Les entitats d'educació en el lleure, en tant que espais situats i singularitzats d'acció pedagògica (vegeu l'esquema 1), posen en pràctica diversos models d'educació intercultural. El seu projecte educatiu, i l'articulació que se'n fa en diferents activitats pedagògiques, s'ha de conceptualitzar en termes d'adaptació específica de la proposta educativa dels moviments segons les característiques socioculturals de l'entorn —barri, població, etcètera— en el qual se situen les entitats.

Esquema 1. Referents pedagògics de l'educació en el lleure

En els paràgrafs que segueixen a continuació resumim molt breument el tipus de treball intercultural dut a terme per les entitats d'educació en el lleure d'acord amb dos eixos estructuradors:

- el grau de complexitat sociocultural de l'entorn social de l'entitat,
- la presència relativa d'infants i joves d'origen immigrant a les entitats.

L'anàlisi de la informació recollida en les entrevistes i els grups de discussió fets amb els responsables i educadors de les entitats, de la documentació escrita que ens han facilitat els seus membres —projectes educatius, informes diversos, tríptics, etcètera— i de les observacions no participants sobre el terreny ens ha permès constatar l'existència de models diferenciats de gestió de la diversitat sociocultural a les entitats d'educació en el lleure segons els valors adoptats per aquestes dues variables —entorn social monocultural, bicultural i multicultural, d'una banda, i presència vs. no-presència d'alteritats, de l'altra.

En relació a la primera variable, val a dir que, si bé qualsevol espai social és plural des del moment en què s'hi observen diferències de classe, de gènere, d'adscripció cultural o de qualsevol altre tipus, a efectes analítics hem establert una divisió entre el que hem considerat entorns socials monoculturals, entorns socials biculturals i entorns socials multiculturals segons el significat general que adquireix la diversitat etnicocultural en l'ordenació pràctica de les relacions socials.

Des d'aquest punt de vista, entenem per entorns socials monoculturals aquells espais —barris, municipis, etcètera— relativament homogenis en termes socioeconòmics en els quals no hi ha alteritats etnicoculturals significatives, bé sigui perquè no hi ha població d'origen immigrant, bé perquè el seu model sociocultural no introdueix diferències importants respecte del de la població autòctona o majoritària —com acostuma a passar quan es tracta d'estrangers provinents de països rics.

Aquest seria el cas, per exemple, de les zones residencials de les grans ciutats, en les quals la diversitat sociocultural aportada per les famílies d'origen estranger quedaria atenuada pel fet de compartir amb la població autòctona un estatus socioeconòmic i un capital cultural similar. En aquest cas, en lloc de fer referència a l'existència de dos o més conjunts identitaris hauríem de parlar d'un de sol —de classe o d'estatus social—, que subrogaria i/o neutralitzaria els efectes derivats de les diferències d'ordre estrictament etnicocultural.

De la mateixa manera, definim com a entorns socials biculturals aquelles geografies en les quals les relacions socials s'estructuren sobre la base d'una forta dicotomia identitària —nosaltres-ells— arrelada en l'origen autòcton/majoritari o immigrant/minoritari de la població. Això no vol dir, però, que en aquests espais de relació no hi hagi divisions socials o microjerarquies de poder basades en altres criteris, com el sexe, l'edat o la classe social dels individus, però la rellevància pública i els efectes performatius d'aquesta divisió de tipus ètnic supera els de tota la resta, fins al punt de dificultar l'establiment de relacions socials o aliances transversals —per exemple, grups de dones o de treballadors independentment de la seva adscripció ètnicocultural.

Aquest seria el cas, per exemple, dels barris perifèrics de les ciutats industrials de la regió metropolitana de Barcelona, o de qualsevol població agrícola de l'interior de Catalunya que hagi rebut població immigrada originària de països empobrits. A diferència dels entorns socials multiculturals, en aquests llocs el repertori d'origens geogràfics o culturals és molt limitat, però les etiquetes tenen un paper clau en la configuració del mapa de les relacions socials.

Finalment, entenem per entorns socials multiculturals aquells espais en els quals hi ha una elevada presència de població d'origen immigrant i una diversitat relativament àmplia d'adscripcions ètnicoculturals. Ens estem referint, per exemple, als barris d'algunes ciutats catalanes —com Ciutat Vella, per assenyalar el cas més paradigmàtic—, caracteritzats, entre altres coses, pel fet de concentrar un volum important de famílies originàries de països empobrits. Tot i que en aquests entorns socials la identitat sociocultural de la comunitat autòctona continua mantenint un cert protagonisme en l'espai públic, cal no perdre de vista el nivell de visibilitat que han adquirit en els darrers anys els conjunts identitàris minoritaris, així com la forta instrumentalització que caracteritza l'establiment de relacions de tipus intercultural en aquests entorns.

En relació al segon eix o variable, s'ha de dir que la presència d'infants i joves d'origen immigrant a les entitats esdevé decisiva a l'hora de concretar el disseny estratègic i les activitats pedagògiques d'aquests espais de socialització.

Els resultats del nostre treball de camp posen de manifest que la presència relativa d'infants i joves d'origen immigrant a les entitats d'educació en el lleure està relacionada amb la diversitat sociocultural del seu entorn social, i que la influència exercida per aquestes dues variables en la qualitat del treball intercultural és superior a la d'altres condicionants ambientals,

com la tipologia del moviment al qual pertanyen les entitats —esplai *vs.* escoltes— o la seva cultura religiosa —laica *vs.* confessional.

D'acord amb això, allò que determinaria en darrera instància la presència d'infants i joves d'origen immigrant i el treball intercultural a les entitats d'educació en el lleure és el grau de complexitat sociocultural de l'entorn social que informa la qualitat de les relacions interculturals establertes dins i fora de l'entitat —grau de conflictivitat—, i no tant l'adscripció religiosa dels moviments als quals pertanyen o la seva tipologia específica. A partir d'aquesta constatació, hem considerat convenient sintetitzar l'anàlisi del treball intercultural i de la relació amb el fet migratori que es produeix a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya d'acord amb la classificació següent:

- Entitats amb presència o sense d'infants i joves d'origen immigrant situades en entorns monoculturals
- Entitats amb presència d'infants i joves d'origen immigrant situades en entorns socials biculturals
- Entitats sense presència d'infants i joves d'origen immigrant situades en entorns biculturals
- Entitats amb presència o sense d'infants i joves d'origen immigrant situades en entorns multiculturals.

A continuació mostrem una taula resum que sintetitza algunes de les diferències més significatives a l'entorn de l'educació intercultural que hem pogut constatar a través de l'anàlisi del discurs i de les pràctiques de les entitats estudiades en la nostra recerca. Cal tenir en compte que aquests resultats són fruit de l'abstracció a què ha donat lloc el buidatge de les entrevistes i dels materials de referència pedagògica que han arribat a les nostres mans, especialment dels projectes educatius de les entitats (vegeu la bibliografia). Amb això pretenem significar el caràcter eminentment pràctic del nostre instrument d'anàlisi, el qual prioritza la construcció de categories discretes damunt del joc de matisos i de gradacions que enriqueix el món dels moviments i les entitats d'educació en el lleure.

Entorn social	Bicultural		Multicultural	Monocultural
Presència d'immigrants	Amb presència	Sense presència	Amb presència Sense presència	Amb presència Sense presència
Concepció d'educació intercultural	<ul style="list-style-type: none"> – Conflictiva: reducció de la confrontació i segregació etnicocultural – Millora de la convivència intercultural – Constatació de prejudicis 	<ul style="list-style-type: none"> – Concepte poc present i treballat – Coneixement de les diferències socioculturals i adaptació de les minories a l'entorn social majoritari 	<ul style="list-style-type: none"> – Enriquiment mutu a través de la diversitat – Gestió de l'intercanvi sociocultural 	<ul style="list-style-type: none"> – Coneixement de les diferències «ètniques» de les minories
Realització d'activitats interculturals	<ul style="list-style-type: none"> – Disseny pedagògic específic i molt dirigit (estructuració d'objectius, continguts i metodologia) – Educació instrumental en valors –conèixer allò que no es reconeix: la diversitat – Aproximació folklòrica a l'alteritat 	<ul style="list-style-type: none"> – Disseny pedagògic inexistent – Improvisació de les activitats d'educació intercultural – Reproducció d'estereotips 	<ul style="list-style-type: none"> – Disseny pedagògic genèric i transversalització dels continguts – Educació en valors: humanisme com a filosofia de convivència en un marc multicultural – Coneixement informat (proximitat de referents i possibilitats de contrastació) 	<ul style="list-style-type: none"> – Inexistència de models pedagògics a l'entorn de l'educació intercultural – Actuacions molt espontànies i dirigides a conèixer l'exotisme de l'altre

Entorn social	Bicultural		Multicultural	Monocultural
	Amb presència	Sense presència	Amb presència Sense presència	Amb presència Sense presència
Presència d'immigrants				
Model d'acollida	<ul style="list-style-type: none"> – Inexistència d'un pla d'acollida – Actuacions reactives dirigides exclusivament a minories socioculturals 	<ul style="list-style-type: none"> – Inexistència d'un pla d'acollida – Inexistència d'actuacions dirigides a acollir infants i joves d'origen immigrant 	<ul style="list-style-type: none"> – Inexistència d'un pla d'acollida – No es fan activitats específiques d'educació intercultural 	<ul style="list-style-type: none"> – Inexistència d'un pla d'acollida – Es considera innecessari orquestrar mesures d'acollida (funcionament sobre la base d'un model pretesament universal)
Concepció d'integració social	<ul style="list-style-type: none"> – Integració asimètrica – S'espera que els infants i joves d'origen immigrant facin l'esforç d'acomodar-se al model cultural majoritari 	<ul style="list-style-type: none"> – Concepte poc present i treballat – Integració asimètrica – Adaptació/assimilació dels infants i joves d'origen immigrant al model sancionat per la majoria 	<ul style="list-style-type: none"> – Importància del diàleg intercultural – Integració com a procés sostingut sobre un pla d'igualtat – Aproximacions mútues majories-minories socials 	<ul style="list-style-type: none"> – Integració asimètrica – Adaptacions dels infants i joves d'origen estranger al model cultural majoritari – Pluralitat com a element que dificulta la cohesió social

Entorn social	Bicultural		Multicultural	Monocultural
Presència d'immigrants	Amb presència	Sense presència	Amb presència Sense presència	Amb presència Sense presència
Relacions entitat-famílies d'origen immigrant	<ul style="list-style-type: none"> – Existència de relacions puntuals i poc estratègiques – Desconfiança per part de les famílies d'origen immigrant 	<ul style="list-style-type: none"> – Inexistència de relacions 	<ul style="list-style-type: none"> – Existència de relacions puntuals i institucionalitzades (reunions educadors-pares) – Valoració positiva del treball de l'entitat per part de les famílies d'origen immigrant 	<ul style="list-style-type: none"> – Relacions «normalitzades» perquè les famílies d'origen estranger no plantegen demandes específiques
Relacions entre infants	<ul style="list-style-type: none"> – Aparentment aconflíctives – Hegemonia dels infants i joves d'origen autòcton – Ús freqüent de prejudicis ètnicoculturals 	<ul style="list-style-type: none"> – Inexistència de relacions – Percepció radicalment esbiaixada de les alteritats 	<ul style="list-style-type: none"> – Relativament aconflíctives – Estructuració de les relacions sobre la base de criteris identitàris tradicionals: sexe i edat –subrogació de les adscripcions ètnicoculturals 	<ul style="list-style-type: none"> – Relacions disteses pel que fa a l'eix ètnicocultural (aquesta adscripció no existeix o està subrogada)

Entorn social	Bicultural		Multicultural	Monocultural
	Amb presència	Sense presència	Amb presència Sense presència	Amb presència Sense presència
Dificultats i conflictes	<ul style="list-style-type: none"> – Comunicació verbal – Rebuig de l'alteritat per part dels infants i joves autòctons – Integració de models culturals minoritaris a l'entitat 	<ul style="list-style-type: none"> – Dificultats per incorporar infants i joves d'origen immigrant – Rigideses institucionals per acceptar la possibilitat d'incorporar infants i joves d'origen immigrant 	<ul style="list-style-type: none"> – Comunicació verbal – Diversificació progressiva de les necessitats i demandes – Tensió entre famílies autòctones i d'origen immigrant 	<ul style="list-style-type: none"> – Dificultats per incorporar infants i joves de minories socioculturals –immigrants, gitanos, etcètera. Manca relativa de conflicte donada la presència d'alteritats «suaus»

4. OBRINT PERSPECTIVES

4.1. Entitats d'educació en el lleure i treball intercultural

Segons el que hem pogut conèixer, el concepte que les entitats d'educació en el lleure tenen sobre la diversitat cultural, i la manera com l'articulen a través de les seves activitats pedagògiques, s'aproxima en més o menys mesura als paràmetres de la interculturalitat, i depèn bàsicament de les pressions i necessitats que imposa el seu entorn sociocultural més proper i de la presència relativa d'infants i joves d'origen immigrant en el seu si.

Actualment, cap grup d'esplai o d'escoltes no donaria suport a les tesis neoconservadores dels models segregacionistes²³, però al llarg del nostre treball de camp hem pogut constatar que els plantejaments liberals i conservacionistes del model compensatori²⁴ encara tenen una acceptació relativament àmplia entre els responsables d'algunes entitats d'educació en el lleure de Catalunya. Tanmateix, els esforços fets per les administracions públiques, les fundacions culturals i els centres de formació de directors i educadors d'entitats d'educació en el lleure per instal·lar la

²³ Els models segregacionistes es basen en la transformació discursiva vertebrada per les teories neoconservadores al llarg de les dues darreres dècades, les quals han passat de racialitzar les diferències/desigualtats a etnificar-les. Aquesta «nova retòrica de l'exclusió» (Stolcke 1994) és igualment determinista, igualment essencialista, ja que el que anteriorment s'interpretava com a trets indelebles atribuïbles a la genètica, actualment es reconceptualitza com a diferències incommensurables entre cultures. Des de la teoria neoconservadora, l'adscripció ètnica pren carta de naturalesa quasi biològica i no fa més que «*encerrar a priori a individus y grupos en una historia original, en una genealogia, en un inalterable e intocable estar determinado por el origen*» (Wallerstein 1991: 30). Com podem apreciar, en les aproximacions neoconservadores sempre hi són absents les reflexions profundes del paper que tenen l'estructura i les relacions socials en la concreció de les dinàmiques específiques dels individus o els grups; tot el pes de la concreció d'aquestes dinàmiques s'explica des de l'essencialització de l'etnicitat pròpia de l'entorn familiar i comunitari. La variable explicativa de les desigualtats socials –i de la marginació de certs col·lectius– acaba sent aquesta mena de cultura descontextualitzada i ahistòrica que reifica l'agrupació ètnica i que, en darrera instància, dóna compte dels seus «dèficits».

²⁴ Les aproximacions liberals procuren evitar de caure en interpretacions essencialistes, tant d'ordre biològic com culturalista, de les diferències/desigualtats socials. Alguns autors i autores fins i tot han tractat d'analitzar el paper que té el medi social i cultural en l'explicació de les dificultats d'inserció social expressades pels individus de determinats «grups ètnics minoritaris». De tota manera, malgrat que s'allunya notablement del liberalisme meritocràtic tradicional –«qui vol, pot»–, i que fa en la mateixa mesura aportacions d'un enorme interès científic, aquesta teoria té unes mancances molt serioses. Potser la més notable remet a la

proposta intercultural en el si del seu projecte educatiu ja ha donat els primers resultats, ni que sigui en l'àmbit merament propositiu.

Són moltes les entitats que elaboren projectes educatius sensibles a la diversitat sociocultural, valorant positivament l'existència de diferències socioculturals i plantejant la necessitat que els infants i els joves es puguin socialitzar en un marc relacional més flexible en el qual el mestissatge cultural sigui un referent totalment vàlid. La manca d'experiències en aquest terreny, però, dificulta l'actualització del model intercultural, i moltes vegades les activitats acaben reproduint alguns dels paranys dels models de gestió compensatori i multicultural.

Al llarg de les observacions fetes en les entitats d'educació en el lleure i a partir de l'anàlisi de diversos materials empírics, hem pogut constatar que els repertoris d'activitats interculturals als quals recorren els equips d'educadors legitimen al mateix temps la superioritat del model social majoritari —encara que sigui amb la intenció de «capacitar» culturalment els infants i joves «desposseïts»— i l'exhibició anecdòtica dels trets identitaris més visibles dels grups culturals minoritzats —amb l'objectiu implícit de decorar la uniformitat social amb exotismes atàvics. Les mostres culinàries, l'audició de cançons tradicionals, la representació de danses ancestrals i tota mena de *performances* són exemples de la superficialitat pedagògica amb què massa sovint es tracta la diversitat sociocultural i les seves conseqüències en nom de la multiculturalitat²⁵.

inexistència d'una teoria del poder. Amb això volem dir que quan s'analitzen les diferències/desigualtats s'acostuma a operar un procés força reduccionista que tradueix les desigualtats socials en diferències d'ordre cultural. En altres paraules, en cap cas no trobem un estudi sistemàtic de les relacions que s'estableixen entre l'estructura social, d'una banda, i les trajectòries biogràfiques dels individus, de l'altra; és a dir, dels principis o eixos de desigualtat —per raó d'ètnia, de classe social i de gènere, principalment— que regeixen l'articulació d'expectatives, actituds i oportunitats desiguals en funció de l'origen social i cultural de les persones. El canvi de perspectiva no deixa de ser perillós en la mesura que es proposa abandonar la segregació física per lluitar a favor de l'aproximació simbòlica, sobretot perquè es tracta d'una aproximació arrelada en el compromís ingenu de la majoria social de «compensar» la «privació cultural» que pateixen les minories socioculturals —la mutabilitat de les cultures ho permet.

²⁵ La teoria multicultural apareix en part com una resposta de les minories davant el fracàs dels plantejaments neoliberals per atendre les exigències de les reformes educatives empreses en la dècada dels 70. Els projectes inspirats en les idees multiculturals comparteixen un punt de vista crític respecte de l'obsessió del reformisme

Òbviament, els projectes pedagògics elaborats per les entitats d'educació en el lleure mai no plantegen aquest tipus d'aproximacions d'una manera explícita o conscient i, en canvi, sí que valoren la importància que té el coneixement de la diversitat sociocultural i l'establiment de mecanismes de participació democràtica com a mecanismes d'enriquiment i creixement social. Està vist que les bones intencions no són una condició suficient per desenvolupar bones pràctiques si no van acompanyades de les receptes adequades.

Precisament amb l'objectiu d'orientar la concreció d'un model d'entitat d'educació en el lleure compromesa amb la diversitat sociocultural del nostre entorn i conscient dels reptes que planteja en la convivència ciutadana, plantejarem a continuació les línies definidores del que hem anomenat el *model intercultural* i el *model intercultural crític*.

---

liberal pels «dèficits» de les minories socioculturals, i valoren positivament el manteniment i desenvolupament del rerefons cultural d'aquests grups socials. En l'arena política, la teoria multicultural significa el pas de la defensa dels drets individuals a la reivindicació dels drets col·lectius i de les actuacions protectores de les minories a través de polítiques de discriminació positiva. Malauradament, però, aquest discurs dóna cabuda amb massa freqüència a plantejaments de caire conservacionista que neguen la maleabilitat de les identitats, el mestissatge i l'intercanvi cultural, és a dir, la interculturalitat. El fet de considerar els individus dipositaris d'una herència cultural ancestral dificulta les possibilitats de comprendre la construcció identitària com un procés obert i multifacètic. Quan això passa es dissolen les fronteres entre el dret a la diferència i el deure de conservar-la i, de retruc, els col·lectius minoritaris, i molt especialment els d'origen immigrant, es poden veure obligats a redescobrir, reafirmar i, fins i tot, reinventar la seva etnicitat. En el cas dels infants i joves d'origen immigrant, aquest procés de replegament cultural pot ser especialment conflictiu tenint en compte la manca relativa de materials simbòlics d'origen disponibles a la societat d'acollida. La teoria multicultural reivindica explícitament el dret a la igualtat social, però la lectura que fa de la diversitat cultural com a juxtaposició de tradicions ètniques inalienables és purista i *naïve*. D'una banda, perquè s'ignora que els contactes pluriculturals es caracteritzen precisament pel fet de trasbalsar amb més o menys intensitat les relacions de poder i les identitats socioculturals; de l'altra, perquè, com la resta d'aproximacions anteriors, la teoria multicultural redueix la diversitat sociocultural a la seva expressió estrictament ètnica, sense tenir en compte el paper que tenen altres variables —per exemple, el gènere i la classe social— en la configuració de les diferències/desigualtats socials.

4.2. El model intercultural

4.2.1. Introducció

Malgrat l'interès en augment a favor de la diversitat sociocultural en les escoles de formació d'educació en el lleure i del canvi d'orientació que estan experimentant els projectes educatius d'algunes entitats, la interculturalitat encara és avui en dia una utopia en el context de l'educació informal a Catalunya. Són moltes les definicions a l'abast sobre què és educació intercultural, però algunes combinen noves maneres d'entendre les relacions socials amb altres que són característiques de les aportacions ja fetes des del multiculturalisme. Tanmateix, i a pesar de la confusió generalitzada a l'hora d'utilitzar els conceptes d'interculturalitat, multiculturalitat i, fins i tot, pluriculturalitat, les persones avesades a tractar aquesta matèria solen acordar que la diferència fonamental entre la primera i les altres dues rau en l'èmfasi que aquesta dóna al diàleg i l'intercanvi cultural.

El model intercultural accentua la dimensió processual de la cultura. Des d'aquest punt de vista, les identitats socioculturals són analitzades com a adscripcions flexibles i canviants, radicalment contextuals, que s'adapten a les estructures socials. Segons aquest punt de vista, la finalitat última del treball intercultural hauria de ser el sincretisme o hibridatge cultural, entès com el procés de reconstrucció de les identitats —individuais i col·lectives— a partir de la combinació de diferents adscripcions socioculturals.

Per tal de dur a la pràctica aquest model, els fòrums de debat actuals —com les jornades de reflexió organitzades pels moviments d'educació en el lleure, les entitats privades (fundacions) o l'administració pública— tracten de proposar actuacions noves que vagin més enllà de la reactivitat i el reduccionisme que ha fonamentat el tractament de la diversitat en les solucions anteriors. Si el que es pretén és construir un espai socioeducatiu intercultural en el qual els infants i els joves s'enriqueixin mútuament a partir de la constatació de les diferències, la comprensió del seu caràcter construït i la flexibilització de les adscripcions socials, no n'hi ha prou amb la introducció de transformacions quantitatives —per exemple, afegits temàtics en els projectes educatius de les entitats—, ni tan sols amb la provocació de canvis qualitatius de baixa intensitat —per exemple, realització de festes multiculturals, establiment de contactes epistolars, etcètera—. El model intercultural reclama, contràriament, un canvi d'actitud profund envers la diversitat sociocultural, tant per part de l'equip de responsables i educadors com per part dels infants i els joves —autòctons i d'origen immigrant— que

formen part de les entitats. En concret, l'increment de les minories socioculturals en l'espai socioeducatiu s'hauria de deixar d'interpretar com una amenaça a la identitat dominant/autòctona —apuntalada sobre un conjunt (de)finít(iu) de significats i materialitats— per començar a ser valorada d'acord amb les possibilitats que genera en termes performatius —construcció de referents i significats *in between*, creació d'espais relacionals, etcètera— i alliberadors —relaxació de les adscripcions identitàries, establiment de fidelitats estratègiques i mòbils.

A continuació, mostrem un quadre resum en el qual s'identifiquen les idees força que permeten diferenciar quatre models històrics de gestió intercultural:

Taula resum. Models de gestió de la diversitat cultural

	Segregacionista	Compensatori	Multicultural	Intercultural
Teoria que l'inspira	Neoconservadora	Liberal	Multicultural	Intercultural
Conceptualització de cultura	Etnicista / Biologista	Socioliberal	Folklorica	Antropològica Sociològica
Conceptualització de diferència sociocultural	Dèficit inalterable	Dèficit mal·leable	Fenomen exòtic i ancestral	Factor d'enriquiment
Finalitat educativa implícita	Reproducció del model cultural dominant	Transmissió del model cultural dominant	Manteniment de les diferències ètniques	Flexibilització de les adscripcions socioculturals
Objectiu social	Institució de la segregació ètnica o racial	Assimilació de la diferència	<i>Melting pot</i>	Mestissatge cultural

4.2.2. Limitacions del model intercultural

Si bé és cert que la formulació del model intercultural al llarg de la dècada dels 90 ha significat un canvi important en la manera d'abordar, analíticament i pràcticament, la qualitat de la diversitat sociocultural, no podem deixar de banda el fet que la concepció que construeix a l'entorn de la noció de cultura està profundament afectada per alguns vicis que repercuteixen negativament en la naturalesa de les transformacions imaginables en el terreny de la gestió de les relacions socials.

El model intercultural de tractament de la diversitat s'aixeca sobre un concepte de cultura que ignora la dependència mútua que s'estableix entre les identitats i el context social. Aquest model es pot interpretar correctament com l'estructura de possibilitats de les primeres, però les identitats també són

configuradores de materialitats des del moment en què defineixen l'univers de possibilitats dels individus i els col·lectius. De la mateixa manera, el model intercultural tampoc no considera la dimensió política de la relació dialèctica estructura-cultura/identitat. Des del nostre punt de vista, allò que habitualment anomenem cultura és la part visible de les estratègies que desenvolupen les persones i els col·lectius per resoldre de la millor manera possible els reptes que planteja la seva vida quotidiana. El model intercultural, tot i que afavoreix l'acomodació de les persones al seu entorn mitjançant una solució simbòlica —la relaxació de les adscripcions identitàries—, no valora prou els condicionaments estructurals que afecten el seu joc de possibilitats. Ens estem referint a l'existència de jerarquitzacions i desigualtats socials basades en el fetotipus, el sexe, l'edat, la classe social, etcètera, i les seves combinacions.

Des del nostre punt de vista, els objectius pedagògics que proposa el model intercultural són necessaris perquè els infants i joves puguin prendre consciència de la diversitat sociocultural, però no són els més adequats per capacitar lectures crítiques de la realitat social. Les diferències socioculturals no es queden en el buit, sinó que són utilitzades per les majories socials amb unes finalitats específiques. És més, aquestes diferències constitueixen el material brut sobre el qual es pot (re)produir i justificar l'existència de desigualtats socioeconòmiques. És per això que considerem indispensable aprofundir en l'abordatge pedagògic de la diversitat, però també en el del binomi diferència/desigualtat.

Al llarg dels paràgrafs que segueixen intentarem definir les principals característiques del model intercultural crític. El nostre propòsit no és altre que el d'ordenar algunes reflexions que considerem útils per afavorir la seva actualització en els moviments i les entitats. Esperem que les aportacions d'aquestes pàgines siguin prou interessants per derivar en transformacions socials que possibilitin una renovació en el terreny de l'educació en el lleure... com a mínim.

4.3.3. *El model intercultural crític: algunes idees*

[...] una pedagogia intercultural no és ni la juxtaposició d'assignatures culturals, ni la seva amalgama. L'objectiu que es persegueix no és la hibridació intel·lectual dels alumnes mitjançant una manipulació pedagògica, sinó l'enriquiment i la comprensió mútua per mitjà d'aprenentatges sobre el fonament cultural de cadascú [...] amb la finalitat que es respecti la pròpia cultura, es valori als ulls dels altres, i que la pràctica pedagògica se sustenti sobre una pràctica cultural en lloc de negar-les.

Consell d'Europa 1986

1. El model intercultural crític s'inspira en els plantejaments del construccionisme social i de les teories crítiques de l'acció. La seva finalitat pràctica és la de conscienciar les persones dels efectes dels seus comportaments i les seves opcions sobre l'estructura de la desigualtat social perquè s'impliquin activament en la construcció d'un ordre social més just i solidari. Es tracta principalment d'un model d'anàlisi i de gestió de la diversitat i la desigualtat social, i no tant d'un model de coneixement i categorització de les diferències socioculturals, les quals moltes vegades serveixen d'excusa per justificar i mantenir certes discriminacions socials.
2. Els models tradicionals d'explicació i ordenació de la diversitat acostumen a donar per descomptat que hi ha diferències socioculturals; la interculturalitat crítica, en canvi, les problematitza en emfasitzar el seu caràcter construït i relacional. D'una banda, qüestiona el caràcter fix, irreparable, irrefutable i resignat que sovint s'atribueix a les diferències. De l'altra, s'interessa per conèixer els mecanismes —arsenals conceptuals, taxonomies, justificacions morals, etcètera— emprats per les persones i les institucions en la seva elaboració i significació. Si els moviments i les entitats s'esforcen actualment per donar a conèixer i fomentar el contacte de les diferències, l'interculturalisme crític proposa conèixer l'(ab)ús d'aquestes diferències. En aquest sentit, és interessant conèixer els elements que distingeixen, per exemple, la identitat dels infants i joves d'origen magribí, però encara és més important adonar-se de les dificultats que han d'afrontar a l'hora de participar en un context social que no afavoreix l'expressió de la seva identitat sociocultural —sigui quina sigui— o en el qual l'existència de prejudicis interètnics limita el desenvolupament dels seus projectes vitals.
3. Per a la interculturalitat crítica, els límits que separen les qualitats dels objectes són arbitraris i convencionals. Des d'aquest punt de vista, la manera com les persones interaccionen amb els objectes condiona i (des)qualifica la morfologia de les diferències. El significat de la presència d'un grup d'infants d'origen immigrant en una entitat d'educació en el lleure, per exemple, varia d'acord amb la influència que exerceixen els discursos dels adults sobre l'aprehensió que fa la resta de companys de la naturalesa de la diferència que aquests aporten a l'espai socioeducatiu —en aquest sentit, s'ha de tenir en compte que la subjectivació és un fenomen favorable al poder.
4. El model intercultural crític fa una revisió detinguda de l'ús que han proposat els models anteriors de gestió de la diversitat —segregacionista,

compensatori, multicultural i intercultural— a l'entorn del concepte de cultura. En primer lloc, perquè en tots aquests models la idea de cultura queda reduïda a l'expressió simbòlica més visible i apolítica —el bagatge etnicocultural de les minories— i, en segon lloc, perquè insisteixen a forçar processos d'aproximació o distanciament —segons el cas— entre diferents models culturals o identitaris.

5. La interculturalitat crítica vol instal·lar en els moviments i les entitats d'educació en el lleure un concepte ampli i multifacètic de cultura, que inclogui en la seva definició els eixos de classe social, sexe, sexualitat, edat, adscripció ètnica, salut, etcètera, que informen l'actual diversitat d'identitats i de divisions socials. Segons aquest punt de vista, la comprensió de la diversitat sociocultural no es pot limitar a l'elaboració d'una mena de catàleg de les identitats etnicoculturals que actualitzen la seva presència en una entitat concreta —magribins, llatinoamericans, hindús, etcètera—, de la mateixa manera que la gestió de les relacions interculturals no s'hauria d'inspirar en formulacions més o menys ingènues al voltant del mestissatge identitari —almenys de la manera *naïve* com l'entendem actualment.
6. La interculturalitat crítica vol implicar les persones en la difícil tasca de reconstruir les relacions i les institucions socials, de manera que aquestes responguin en la mesura del possible al mapa d'interessos i de necessitats de les persones, especialment en el cas d'aquelles que, per adscripció social, formen part de minories marginalitzades —minories etnicoculturals, pobres, homosexuals, entre d'altres—. Per això seria necessari que les instàncies socialitzadores s'interessessin per comprendre i fer entendre la lògica interna de les desigualtats socials, i les maneres com aquestes s'han justificat històricament sobre la base de la jerarquizació moral i/o científica de les diferències socials.
7. D'altra banda, és comú entendre que la conducta està condicionada principalment per les idees apreses culturalment, i que la societat és com és, en gran part, a causa de les nostres creences. Així, un canvi d'ordre cultural tindria com a resultat un canvi d'ordre material o, que seria el mateix, una transformació de les institucions socials. Des del nostre punt de vista, però, tractar les expressions culturals d'una manera apriorística i com si fossin una realitat separada del medi social del qual formem part indestríablement és incorrecte: allò que configura la nostra identitat cultural —actituds, expectatives, estratègies, creences, etcètera— és l'adaptació que fem *a lesi*, per tant, *de les* estructures socials —relacions amb l'entorn social, amb els seus recursos i amb la resta d'individus.

8. Tot plegat porta la perspectiva crítica a plantejar la cultura com un procés que es materialitza en les conductes i les estratègies que mobilitzen els individus per dotar de significat i poder moure's entre les estructures socials del seu medi. Quan aquesta idea és vista políticament, vol dir que les identitats culturals s' aixequen sobre posicions socials concretes, i que aquest joc de dependències s' explica en part per les adscripcions i les definicions de la realitat que proporcionen els discursos socials. Com a resultat, el model intercultural crític insisteix en la necessitat d' abordar conceptualment els termes de *cultura* i *identitat cultural*, no ja per apreciar-ne la dimensió simbòlica, sinó sobretot per prendre consciència de les dinàmiques sociopolítiques que intervenen en les seves configuracions específiques —binomis cultura/estructura, diferència/desigualtat.
9. El model intercultural crític es posiciona en contra de la manera habitual com s' ha pretès integrar la diversitat cultural en les escoles i entitats d' educació en el lleure. El resultat de l' interès de les entitats d' educació en el lleure per la diversitat sociocultural —i de la seva preocupació per la presència d' infants i joves d' origen immigrant en el seu si— ha donat lloc al reconeixement de la pluralitat d' identitats «ètniques» —més que no pas culturals— i a la incorporació d' alguns dels seus elements més emblemàtics en els projectes educatius. Però s' ha de tenir en compte que en la major part de les ocasions aquesta voluntat ha donat lloc a afegits curriculars de les diferències culturals, i no tant a enfocaments realment transversals que qüestionin el marc general de relacions majoria/minoria socialment establert. Pensar que l' educació intercultural consisteix en una superposició d' il·lustracions estereotipades banalitza el contingut i l' orientació dels processos socials. A causa d' aquesta tendència, les realitats socials del racisme, el sexisme i la desigualtat de classe, entre d' altres, són sistemàticament marginalitzades, o convenientment oblidades, segons els casos.
10. El desenvolupament pedagògic del model intercultural, tal com s' entén des del punt de vista crític, demana dur a terme una reformulació general de la tasca socioeducativa i una transformació profunda de les actituds i les expectatives que orienten la relació dels educadors amb els infants i els joves. La idea força no consisteix en el fet que els adults expliquin als infants i joves la manera adequada d' entendre les coses —això seria una forma d' elitisme o paternalisme—, sinó sobretot a proporcionar-los les eines conceptuals necessàries perquè puguin assumir i afrontar el caràcter precari, dependent i multifacètic de la realitat sociocultural que els envolta.

11. D'acord amb aquest objectiu, el model intercultural crític proposa impulsar dins els moviments i les entitats d'educació en el lleure una visió globalitzadora de l'infant i el jove, que atengui tant la dimensió personal com la dimensió relacional dels individus —si és que són destriables factualment l'una de l'altra—. Les possibilitats d'actuació no són només una funció del medi, sinó que també depenen de la fortalesa interior dels individus, de la seva autoestima i de les seves percepcions. Per intervenir críticament sobre el medi es fa del tot necessari que els infants i els joves assumeixin que la realitat social no és una dada sinó un recurs (*empowerment*) i que siguin capaços de valorar críticament la qualitat dels efectes que es desprenen de les seves accions. La interculturalitat crítica emfasitza en aquest sentit el doble sentit de l'acció pedagògica: aquell que atén la part d'enfora cap a dins —és a dir, la construcció de l'entorn per incidir en la qualitat de les persones—, i aquell que tracta la part de dins cap enfora —és a dir, el coneixement i examen d'un mateix per incidir en l'entorn—. Tant la confessionalitat com la laïcitat són, doncs, dues opcions igualment vàlides per aproximar-se des de les entitats d'educació en el lleure a aquest treball espiritual, sempre que es faci des d'un posicionament crític que interrogui la relació que mantenim amb l'entorn, amb els altres i amb nosaltres mateixos.

Finalment, és possible que des d'alguns punts de vista aquest model sigui criticat com a utòpic. En qualsevol cas, tot programa que s'estengui més enllà de l'ara i l'aquí és en part una idealització de les potencialitats humanes. La interculturalitat crítica entén el llenguatge de les possibilitats i, en aquest sentit, es mou en el terreny de l'agència, tria l'opció de la lluita i tracta d'oferir alternatives constructives²⁶.

Taula resum. La interculturalitat crítica

	Interculturalitat	Interculturalitat crítica
Conceptualització de cultura	Unidimensional Unirelacional	Multidimensional Relacional
Conceptualització de diferència sociocultural	Descontextualitzada	Contextualitzada
Finalitat educativa implícita	Coneixement de les diferències culturals	Coneixement de la lògica interna de la desigualtat
Objectiu social prioritari	Mestissatge cultural	Sostenibilitat social

²⁶ Les persones interessades a aprofundir en el coneixement de les realitats socioeducatives que plantejem en aquesta publicació poden consultar la versió completa de la recerca *La immigració i el treball intercultural a les entitats d'educació en el lleure de Catalunya* a la biblioteca de la Fundació Jaume Bofill.

5. BIBLIOGRAFIA

Alegre, M. i Herrera, D. (2000). *Escola, oci i joves d'origen magribí. El sentit de la inserció social de les segones generacions de famílies immigrades. El cas de Mataró*. Barcelona: Diputació de Barcelona i Fundació Jaume Bofill, Materials de Joventut, núm. 14.

Council of Europe (1995). *All different all equal. Education Pack. Ideas, resources, methods and activities for informal intercultural education with young people and adults*. Estrasburg.

Delgado, M. (1998). *Diversitat i integració*. Barcelona: Empúries.

Essomba, M. A. (coord.) (2001). *SANDUK. Guia per a la formació dels educadors i les educadores en interculturalitat i immigració*. Barcelona: Secretaria General de Joventut i Fundació Jaume Bofill.

Kincheloe, J. L. i Steinberg, S. R. (1999). *Repensar el multiculturalismo*. Barcelona: Octaedro.

McCarthy, (1994). *Racismo y curriculum*. Madrid: Ediciones Morata i Fundación Paideia.

Moreras, J. (1999). *Musulmanes en Barcelona. Espacios y dinámicas comunitarias*. Barcelona: CIDOB.

Nadal, M.; Oliveres, R. i Alegre, M. (2002). *Les actuacions municipals a Catalunya en l'àmbit de la immigració*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, Finestra Oberta, núm. 27.

Postman, N. (1990). *La desaparició de la infantesa*. Vic: Eumo.

Sleeter, E. i Grant, A. (1999). *Making Choices for Multicultural Education: Five Approaches to Race, Class and Gender*. Wiley, John & Sons.

Stolcke, V. (1994). «Europa: nuevas fronteras, nuevas retóricas de exclusión», a DDAA, *Extranjeros en el paraíso*. Barcelona: Editorial Virus.

Wallerstein, I. i Balibar, E. (1991). *Raza, nación y clase*. Madrid: Iepala.

6. DOCUMENTACIÓ FACILITADA PELS MOVIMENTS I LES ENTITATS

Confederació de Centres Juvenils Don Bosco d'Espanya (1999) *La proposta educativa dels esplais i centres juvenils salesians. Materials per a la reflexió i el treball*. Madrid: Editorial CCS.

Coordinació Catalana de Colònies, Casals i Clubs d'Esplai (1999) «Pla quadriennal de Coordinació Catalana 1999-2002».

Escoltes Catalans (1998) «Fer-se preguntes, cercar respostes».

Escoltes Catalans (1998) «Reglaments de vegueries». *Document*, núm. 18.

Escoltes Catalans (1999) «Mètode general». *Document*, núm. 4.

Escoltes Catalans (1999) «Mètode Follets». *Document*, núm. 5.

Escoltes Catalans (1999) «Mètode Llops». *Document*, núm. 6.

Escoltes Catalans (1999) «Mètode Raiers». *Document*, núm. 7.

Escoltes Catalans (1999) «Mètode Pioners». *Document*, núm. 8.

Escoltes Catalans (1999) «El compromís». *Document*, núm. 9.

Escoltes Catalans (1999) «Dossier verd». *Document*, núm. 10.

Escoltes Catalans (1999) «Document de funcionament d'agrupaments». *Document*, núm. 15.

Escoltes Catalans. «Un tip de viure».

Federació Catalana de l'Esplai. «Presentació».

Federació Catalana de l'Esplai. «Utopia, solidaritat, iniciativa, felicitat».

Federació Don Bosco (1999) «Pla de treball de la Federació 1999-2002».

Ganzaia. «Educació en el lleure».

Mijac (1988) «El projecte educatiu als centres de MIJAC». Barcelona: *Materials de Formació*, núm. 3.

- Mijac (1993) «Document d'iniciació al MIJAC».
- Mijac. «Avantprojecte d'estatuts del MIJAC de Catalunya i les Balears».
- Mijac. «Les conviccions del MIJAC de Catalunya i les Balears».
- Mijac. «El MIJAC, una oportunitat per a actuar». Formació i Iniciació d'Animadors.
- Mijac. «Procés a la militància dels infants en el MIJAC».
- Minyons Escoltes Guies Sant Jordi de Catalunya (1989). *El llibre del cap*.
- Minyons Escoltes Guies Sant Jordi de Catalunya (1994). *El gran joc dels continents... i altres activitats d'educació per al desenvolupament*.
- Minyons Escoltes Guies Sant Jordi de Catalunya. «El cau de tots. Projecte Sots-III i Nord. Demarcació del Barcelonès».
- Minyons Escoltes Guies Sant Jordi de Catalunya. «Convivència al cau. Projecte d'agrupament 2001-2002. Agrupament escolar Ali-Bei, Navàs».
- Minyons Escoltes Guies Sant Jordi de Catalunya. «Perspectiva 00-01».
- Minyons Escoltes Guies Sant Jordi de Catalunya. «Mirar cap endins per créixer cap enfora. Pla biennal 00-02».
- Moviment de Centres d'Esplai Cristians. «El Moviment de Centres d'Esplai Cristians». Fundació Pere Tarrés.
- Moviment de Centres d'Esplai Cristians. «Des de l'esplai fes-te teu el batey». Fundació Pere Tarrés.
- Moviment de Centres d'Esplai Cristians. «Per un món de colors... Canvia't les ulleres!». Fundació Pere Tarrés.
- Moviment de Centres d'Esplai Cristians. «Pla d'accions 2000-2001». Fundació Pere Tarrés.
- Moviment Laic i Progressista. «Ideari». Fundació Ferrer i Guàrdia.
- Moviment Laic i Progressista. «Instruïu-vos i sereu lliures, associeu-vos i sereu forts, estimeu-vos i sereu feliços».
- World Organization of Scout Movement (1998). «Principis fonamentals de l'escoltisme».